

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Petr Kasper

**Vliv vyhlídek na vstup do EU na
demokratizační proces v Rumunsku po roce
1989**

Diplomová práce

Praha 2017

Autor práce: **Petr Kasper**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek Ph.D.**

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

KASPER, Petr. *Vliv vyhlídek na vstup do EU na demokratizační proces v Rumunsku po roce 1989*. Praha, 2017. 51 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek Ph.D.

Abstrakt

Po roce 1989 se ve střední a východní Evropě v rámci třetí vlny demokratizace zhroutil velký počet nedemokratických režimů. Tyto režimy nastoupily cestu k demokracii a její konsolidaci. Tato cesta se lišila případ od případu, některé vlivy, které na dění v těchto státech působily, však byly společné. Jedním z nejvýznamnějších je určitě Evropská unie jako silný aktér na mezinárodním poli a případný cíl směřování těchto států. Tato práce se snaží zkoumat vliv možného budoucího vstupu do EU na konsolidaci demokracie v Rumunsku. Sleduje zejména oblasti národnostních menšin a jejich ochrany a extrémně nacionalistických politických stran a jejich vlivu ve společnosti. Dotkne se však i demokratické konsolidace jako takové a tématu evropeizace. V závěru práce je ukázáno, že k proměně rumunské demokracie v konsolidovanější na sledovaných polích došlo a že lze sledovat i vliv EU na tuto proměnu.

Abstract

After 1989 a lot of non-democratic regimes crumbled in Central and Eastern Europe. These regimes had started their way towards democracy and its consolidation. This way differed case by case but some aspects that affected them were common. One of the most important aspects is European Union, a strong international actor and a possibility for future development for these countries. This paper tries to examine the influence of possible future accession of Romania into the EU on its democratic consolidation. It is mainly focused on issues of national minorities and their protection and on extreme nationalist political parties and their position within Romanian society. Additional topics are democratic consolidation in broader sense and Europeanization. The conclusion shows that Romanian democracy in studied fields has become more consolidated and the influence of the EU on this change can be traced.

Klíčová slova

Rumunsko, Evropská unie, konsolidace demokracie, národnostní menšiny, extrémně nacionalistické strany

Keywords

Romania, European union, democratic consolidation, national minorities, extreme nationalist parties

Rozsah práce: 123 274 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Petr Kasper

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Josefu Mlejnkovi Ph.D. za vedení práce, manželce Markétě za podporu a Mgr. Radku Švecovi za poznámky k práci.

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

**Projekt diplomové práce na téma Vliv vyhlídek na vstup do
EU na demokratizační proces v Rumunsku po roce 1989**

Autor: Petr Kasper

Obor a ročník: Politologie, 1. ročník magisterského studia

Akademický rok: 2013/2014

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek Ph.D.

Vymezení tématu

Práce se bude zabývat demokratizačními procesy v Rumunsku od pádu komunismu v roce 1989 do vstupu této země do Evropské unie v roce 2007. Zejména se zaměří na vliv, který měla možnost vstupu do EU a vyjednávání o něm na posílení demokracie v Rumunsku, a to zejména v přístupu k menšinám. Tuto skutečnost se práce pokusí ilustrovat na proměně přístupu k těmto menšinám a na revizi rumunské ústavy, která proběhla v roce 2003 s cílem umožnit zemi vstup do EU. Další oblastí studia pak bude postupné vytěšňování extremistických politických stran z veřejného prostoru, zvláště pak jejich úpadek coby možného partnera ostatních stran na vládní úrovni.

Kontext

Po pádu komunistického režimu v Rumunsku se objevil na scéně nacionalismus jako protipól pokračování demokratizace. Extremistické strany nepřátelské k menšinám dokázaly získat významnou lidovou podporu i silný vliv na chod státu. To bylo nepřijatelné, měla-li se země postupně začlenit do struktur Evropské unie. Tento vstup byl podmíněn například rovným přístupem k menšinám, který byl v přímém kontrastu s programem nacionalistických extremistů. Práce bude sledovat vývoj tohoto trendu, oslabování nacionalismu a zlepšující se postavení menšin před vidinou možnosti začlenění se do evropské integrace.

Zdůvodnění výběru a významu tématu

Pro toto téma jsem se rozhodl, protože ve své bakalářské práci jsem se zabýval pádem komunismu v Rumunsku a tento proces mne zaujal, rozhodl jsem se proto pokračovat ve studiu rumunské demokracie, kterou po pádu komunismu nebylo možné ani zdaleka označit za konsolidovanou. Myslím si též, že bude přínosné prostudovat vliv možnosti vstupu do EU na demokratizační proces v tomto postkomunistickém státě a dojít k závěrům o jeho významu. V případě, že data budou mluvit velmi silně ve prospěch tohoto vlivu, bude možné učinit obecnější závěr ohledně demokratizačního vlivu Unie na státy usilující o přijetí s ne zcela konsolidovanou demokracií. Potvrzení či vyvrácení hypotézy o demokratizačním významu možnosti přístupu k EU přispívá v rámci politologie k podobným výzkumům prováděným na případech jiných států a působení soft power EU na procesy v nich.

Cíle práce

Práce se pokusí objasnit, jak silný vliv na upevnění demokracie mezi lety 1989 a 2007 v Rumunsku skutečně měla možnost vstupu do EU. Výzkumné otázky tedy budou: „Napomohla možnost vstupu do EU postavení menšin v Rumunsku?“ „Oslabila tato možnost extremistické strany v Rumunsku?“ a shrnující „Pomohla možnost vstupu do EU konsolidaci demokracie v Rumunsku?“ Odpovědi na tyto otázky by měly osvětlit význam procesu vstupu do EU na demokratizaci či konsolidaci demokracie v Rumunsku.

Předpokládaná metoda zpracování

Práce bude případovou studií zabývající se deskripcí procesů, na nichž lze sledovat průběh konsolidace demokracie. Zejména se bude zabývat proměnou vlivu extremistických stran, vývoji v postavení menšin, a sice ve spojitosti s průběhem procesu přístupu do EU.

Hypotéza

Předpokládaným zjištěním této práce je, že vidina vstupu do EU skutečně napomohla demokratizaci Rumunska v daném období, stejně jako postavení menšin a zároveň oslabila postavení extremistických stran.

Zhodnocení dosavadní literatury

Práce bude zejména vycházet z primárních zdrojů (smlouvy mezi EU a Rumunskem, jednání EU o přístupu Rumunska). Určitým omezením v tomto směru bude moje neznalost rumunštiny, což by mohlo vést k omezenému přístupu ke zdrojům, např. zápisům z jednání rumunské vlády či parlamentu. Přesto dokumenty, jež byly přeloženy do angličtiny, budou důležitými zdroji. Mezi další primární zdroje budou patřit programová prohlášení stran, kterými se v práci budu zabývat. Důležitým primárním zdrojem bude i přístupová smlouva Rumunska a EU.

Demokratizací Rumunska se v minulosti zabývalo již mnoho autorů. Například S. Roper se zabývá pádem komunismu a následným vývojem v zemi. Z českých autorů se Rumunsku věnoval např. M. Tejchman, jenž se soustředil na situaci za komunismu, jeho pád a postavu N. Ceausesca.

Další spektrum zdrojů, z nichž budu ve své práci vycházet, představují autoři, již se zabývají studiem teorie demokratizace. Mezi autory, jejichž práce budu využívat, patří

zejména A. Przeworski či J. Linz a A. Stepan, kteří se zabývají rozvojem těchto teoretických přístupů k demokratizaci.

V neposlední řadě budou nezbytná díla autorů, kteří se soustředí na interakci Rumunska a EU – např. T. Gallagher. A značný vhled poskytnou i autoři, kteří podávají svědectví o vývoji na rumunské politické scéně po roce 1989, jako např. bývalý rumunský prezident I. Iliescu či R. Cîmpoeș. L. Stan a L. Turcescu ve své knize poskytují vhled do vlivu náboženství na rumunskou politiku po roce 1989.

Předpokládaná osnova

- 1) Úvod – teoretické vymezení, metody
- 2) Menšiny v Rumunsku
- 3) Proměna postavení menšin
- 4) Extremistické strany v Rumunsku
- 5) Proměna postavení extremistů v Rumunsku
- 6) Hlavní vlivy způsobující obě proměny
- 7) Závěr

Předpokládaná náplň práce

Hlavní náplň práce bude posouzení role možného vstupu Rumunska do EU na demokratizační proces. Práce se pokusí zhodnotit, zda tato vyhlídka demokratizační proces po roce 1989 nějakým způsobem ovlivnila. Zhodnocení proběhne zejména na proměně vztahu k menšinám a ke spolupráci s extremistickými politickými stranami na vládní úrovni.

Předpokládaná náplň práce anglicky

Main subject of this thesis will be the role of possible EU membership earning by Romania. The paper will try to assess whether this possibility affected the democratization process after 1989 year in some way. Assessment will consider the changing relationship to minorities and to extremist political parties.

Klíčová slova

Rumunsko, demokratizace, EU, menšina

Klíčová slova anglicky

Romania, democratization, EU, minority

Literatura

CINPOEȘ, Radu. Nationalism and identity in Romania: a history of extreme politics from the birth of the state to EU accession. London: Tauris Academic Studies, 2010, xii, 256 s. ISBN 978-1-84885-166-5.

CIOBANU, Monica. Romania's travails with democracy and accession to the European Union. *Europe-Asia Studies*. 2007, vol. 59, issue 8, s. 1429-1450. DOI: 10.1080/09668130701655242. Dostupné z:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668130701655242>

DURMAN, Karel. Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964-1991. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998, 531 s. ISBN 80-7184-672-4.

GALLAGHER, Tom. Romania and the European Union: how the weak vanquished the strong [online]. Manchester, U.K.: Manchester University Press, c2009, x, 278 p. ISBN 0719077435.

GALLAGHER, Tom. Theft of a nation: Romania since communism. London: Hurst & Co., c2005, xxiii, 428 s. ISBN 1-85065-717-3.

ILIESCU, Ion. Romania at the moment of truth. Paris: Editions Henri Berger, c1994, 271 s. ISBN 2-9508147-2-7.

LINZ, J. J. a Alfred STEPAN, A.: Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1996

MCINTOSH, Mary E., Martha Abele Mac IVER, Daniel G. ABELE a David B. NOLLE. Minority Rights and Majority Rule: Ethnic Tolerance in Romania and Bulgaria. *Social Forces*. 1995, vol. 73, issue 3, s. 939-. DOI: 10.2307/2580553. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2580553?origin=crossref>

Monitoring the EU accession process: corruption and anti-corruption policy. Budapest: Open Society Institute, 2002, 621 s. ISBN 1-891385-22-4.

PRZEWORSKI, Adam: Democracy and the market: political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America, Cambridge University Press, Cambridge; New York; Melbourne 1991, 1995

ROPER, Steven D. Romania: the unfinished revolution. Vyd. 1. Abingdon: Marston, 2000, xiv, 146 p. Postcommunist states and nations, v. 8. ISBN 0-203-69507-0.

STAN, Lavinia a Lucian TURCESCU. Religion and politics in post-communist Romania. Oxford: Oxford University Press, 2007, xvi, 270 s. ISBN 978-0-19-530853-2.

TANCHEV, Evgeni, Martin BELOV, Cristian IONESCU, Constantijn A KORTMANN, Joseph FLEUREN a Wim VOERMANS. Constitutional law of 2 EU member states: Bulgaria and Romania : the 2007 enlargement. Deventer, The Netherlands: Kluwer, 2008, XI, 102, 106 s. ISBN 978-90-411-2781-5.

VAŠÍČKOVÁ, Gita. Mluvme o Evropě!: Let's talk about Europe!. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, c2007, 31, 32 s. ISBN 978-80-87092-06-4.

Zdroje

Act concerning the conditions of accession of the Republic of Bulgaria and Romania and the

adjustments to the Treaties on which the European Union is founded; Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:L:2005:157:TOC>

Protocol concerning the conditions and arrangements for admission of the Republic of Bulgaria and Romania to the European Union; Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:L:2005:157:TOC>

Smlouva mezi členskými státy Evropské unie a republikami Bulharsko a Rumunsko o vstupu republik Bulharsko a Rumunsko do Evropské unie; Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:L:2005:157:TOC>

Obsah

ÚVOD..	2
1. TEORETICKÉ VYMEZENÍ.....	5
1.1. KONSOLIDACE DEMOKRACIE	5
<i>1.1.1. Konsolidace demokracie a národnostní menšiny</i>	8
1.2. NÁRODNOSTNÍ MENŠINY	9
1.3. EXTREMISTICKÉ (NACIONALISTICKÉ) STRANY	13
1.4. EVROPEIZACE	14
2. POLITICKÝ VÝVOJ PO PÁDU KOMUNISMU	17
2.1. DO PRVNÍCH SVOBODNÝCH VOLEB	17
2.2. FRONTA NÁRODNÍ SPÁSY U MOCI	18
<i>2.2.1. Poloprezidentský režim v Rumunsku</i>	21
2.3. EXTREMISTÉ VE VLÁDĚ.....	21
2.4. PRVNÍ ALTERNACE MOCI.....	23
2.5. PYRRHOVO VÍTĚZSTVÍ EXTREMISTICKÝCH STRAN	25
2.6. KONEC POSTKOMUNISMU	28
2.7. PŘÍSTUPOVÉ ROZHOVORY A VSTUP DO EU.....	29
3. ÚSTAVNÍ ZMĚNY.....	30
3.1. RUMUNSKÁ ÚSTAVA 1991	31
3.2. RUMUNSKÁ ÚSTAVA 2003 A ZMĚNY OPROTI ÚSTAVĚ 1991	32
3.3. BENÁTSKÁ KOMISE A JEJÍ ROLE PŘI REVIZI ÚSTAVY	34
4. VÝVOJ V POSTAVENÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN A EXTREMISTICKÝCH STRAN.....	37
4.1. POSTAVENÍ MENŠIN	37
<i>4.1.1. Návrh zákona o statusu národnostních menšin a jeho reflexe</i>	37
4.2. POSTAVENÍ EXTREMISTŮ	39
ZÁVĚR.....	41
SUMMARY.....	47
LITERATURA A ZDROJE	48
LITERATURA	48
ZDROJE.....	51

Úvod

Rumunsko je státem, který se nachází na pobřeží Černého moře a patří mezi nejnovější přírůstky Evropské unie. Tento stát, přestože je z velké části (téměř 85 %) obýván Rumuny, je domovem i pro mnohé národnostní menšiny. Mezi ty početně největší patří Maďaři (přibližně 6%) a Romové (přibližně 3 %), ale menšin, které jsou uznávány, je mnohem více. (CIA World Factbook 2011) Když se v roce 2004 diskutovalo o návrhu zákona o statusu národnostních menšin, do jeho návrhu se dostal jejich výčet: Albánci, Arméni, Bulhaři, Češi, Chorvati, Řekové, Židé, Němci, Italové, Makedonci, Maďaři, Poláci, Rusové, Romové, Srbové, Slováci, Tataři, Turci a Ukrajinci. (Návrh zákona o statusu národnostních menšin, 2004: článek 74¹) Tyto menšiny neměly v průběhu historie jednoduchý život, mnohé režimy, které zde vládly, je vnímaly jako nežádoucí prvek. Po poslední změně režimu, k níž v Rumunsku došlo, bylo třeba se s nacionalismem a s přístupem k národnostním menšinám vyrovnat, toto vyrovnání však postupovalo vskutku hlemýždím tempem. (Decker, 2007: 438) V devadesátých letech měly v zemi mimořádnou podporu i zastoupení extrémně nacionalistické politické strany, které používaly vůči národnostním menšinám velmi ostrý jazyk. Situace se však změnila a rumunská společnost prošla kultivací, stejně jako prošla konsolidací i rumunská demokracie. Tato konsolidace byla v roce 2007 stvrzena přijetím země do Evropské unie. Lze předpokládat, že Evropská unie není společenstvím, které by do svých řad přijímalo nedemokratické státy, proto budu vycházet z předpokladu, že vstup do Unie je důkazem, že se jedná o konsolidovanou demokracii a zároveň že Unie by nepřijala stát, který není konsolidovanou demokracií. Ve své práci se budu zabývat tím, jak tato konsolidace probíhala. Zvláštní pozornost věnuji proměně postavení národnostních menšin a přístupu většinové společnosti k těmto menšinám. Dále se zaměřím na postavení extrémně nacionalistických politických stran v rumunské společnosti i v rumunském politickém systému a v neposlední řadě se pokusím identifikovat vliv, který na proměnu postavení menšin, extremistických stran i konsolidaci demokracie jako takovou měla Evropská unie.

Jako výzkumné otázky tedy můžeme stanovit tyto:

- Napomohla Evropská unie a vidina možného rumunského vstupu do ní konsolidaci demokracie v Rumunsku?

¹ <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.pdf?type=pdf&serial=1131546546218>

- Jak se proměnilo postavení národnostních menšin v Rumunsku mezi lety 1989 a 2007?
- Jak se proměnilo postavení extrémně nacionalistických politických stran v Rumunsku mezi lety 1989 a 2007?

Hypotézou této práce je, že Evropská unie skutečně svým tlakem – přímým i nepřímým – napomohla ke konsolidaci demokracie v Rumunsku nebo alespoň k urychlení tohoto procesu. Zároveň očekávám, že postavení národnostních menšin i nacionalistických politických stran se promění. V případě národnostních menšin očekávám zlepšení jejich postavení a jejich větší přijetí většinovou společností. V případě extrémně nacionalistických politických stran pak očekávám naopak oslabení jejich postavení ve společnosti i jejich zastoupení v parlamentu.

Práce má formu případové studie, v níž vycházím jednak z teoretických prací, které se věnují tématům konsolidace demokracie, evropeizace, národnostních menšin a extrémně nacionalistických politických stran. V praktické části práce pak vycházím na jedné straně z děl autorů zabývajících se Rumunskem, jeho vývojem a demokratizací (mnoho z těchto autorů je rumunské národnosti), na straně druhé pak z primárních zdrojů jako například dvě rumunské ústavy, názory Benátské komise Rady Evropy či oficiální texty z webových stránek institucí Evropské unie (Evropská komise, Evropský parlament). V teoretické části se pokusím nastínit, jak budu k jednotlivým oblastem, jimiž se práce zabývá, přistupovat. Následující praktická část bude rozdělena na více částí. První bude věnována vývoji, jímž Rumunsko prošlo mezi lety 1989 a 2007. Druhá sekce se bude zabývat ústavními změnami, zejména revizí ústavy z roku 2003 a rolí, kterou při této revizi sehrála hodnocení Benátské komise. Poslední, třetí, sekce praktické části se zaměří na vývoj v postavení národnostních menšin a extrémně nacionalistických politických stran. Závěr práce pak bude mít za cíl shrnout všechna zjištění a zodpovědět výše nastolené výzkumné otázky.

Evropeizaci, kterou se tato práce bude také zabývat, je možné chápat v mnoha rovinách. Vzhledem k zaměření se však zaměřím především na evropeizaci ve vztahu k národnostním menšinám a extrémně nacionalistickým politickým stranám. Další rozměry evropeizace nechám stranou, jelikož nezapadají do konceptu práce. Jedná se zejména o rovinu korupce, v níž k výraznému snížení v Rumunsku nedošlo ani před, ani po vstupu do Evropské unie. V tomto ohledu se tedy Rumunsko neevropeizovalo. Podobně budu na případech národnostních menšin a extrémně nacionalistických

politických stran zkoumat i konsolidaci demokracie, i v této oblasti se tak některým částem ze stejného důvodu vyhnu. Korupce v Rumunsku a to, proč se dlouhodobě nedaří ji vymýtit či alespoň omezit, by však vydala na celou další diplomovou práci.

1. Teoretické vymezení

V rámci teoretického vymezení se budu zabývat přístupy ke konsolidaci demokracie po pádu totalitárního, autoritářského, či jiného nedemokratického režimu a postupnému upevňování demokracie, které v takovém státě nevzniká dnem, který je následně připomínán jako výročí revoluce. Takový proces je dlouhodobý a v první části této práce se pokusím představit některé přístupy k jeho studiu. Dalšími součástmi první kapitoly bude představení teoretického přístupu k národnostním menšinám a jejich politickým stranám, přístupu k politickým stranám extrémně nacionalistickým a ke konceptu evropeizace, tedy přibližování politiky, institucí a procesů ve státě k jiným evropským státům (z velké části, ne však nutně, vlivem Evropské unie).

Následným sledováním vývoje těchto oblastí v období před vstupem Rumunska do Evropské unie pak získám jasnou představu o vývoji postavení menšin a jeho proměně.

1.1. Konsolidace demokracie

Ve své práci se budu opírat o koncept konsolidace demokracie. V části týkající se konsolidace demokracie budu vycházet především z prací významných jmen tohoto oboru, tedy Wolfganga Merkela, Juana Josého Linze a Alfreda Stepana. Představím i index míry konsolidace demokracie, který používá BertelsmannStiftung a Freedom House Freedom in the World index.

Co však takovou konsolidací je? Základní premisou práce je, že formálním stvrzením završení konsolidace demokracie je přijetí do Evropské unie. Samotné přijetí do EU ukazuje, že země splňuje kritéria, která Unie vyžaduje. Tato kritéria se, jak uvidíme dále, mohou měnit případ od případu, rozdílly však neznamenají, že by do EU byly přijímány nedemokratické státy. Působení vnějších aktérů, v Evropě pak často právě Evropské unie nebo Rady Evropy, jako tlaku na konsolidaci demokracie se vyskytuje i v pracích dalších autorů. (Merkel, 2004:54)

Demokratická konsolidace může být negativní, při níž dochází k pouhé absenci lepší varianty a je závislá čistě na elitách, nebo pozitivní, při níž se jedná o celkové přijetí myšlenky demokracie jako legitimní, a to jak elitami, tak i běžnými lidmi. Wolfgang Merkel se ztotožňuje s pozitivním konceptem konsolidace demokracie, který je časově náročnější, a tento model dále rozebírá. Konsolidace podle něj probíhá ve čtyřech krocích. První věc, ke které dochází je konsolidace institucionální, tedy vymezení základních pravomocí složek moci, jejich interakce a postihy za případná překročení pravomocí těmito institucemi. Dochází k ní nejčastěji napsáním nové ústavy, případně

revizí té platné (Merkel používá i termín ústavní konsolidace). Druhý krok, reprezentativní konsolidace, se zabývá politickými stranami, případně dalšími zájmovými skupinami, a tím, jak fungují v rámci mantinelů nastavených v kroku prvním. Behaviorální konsolidace, která je třetím krokem, je zaměřena hlavně na aktéry, které Merkel nazývá neformálními. Řadí mezi ně vlivné síly ve státě, které by mohly konsolidaci demokracie zvrátit, tedy například armády, velké podniky, vlastníky pozemků či radikální uskupení. Je třeba, aby tito aktéři nevystupovali proti demokratickému systému nebo aby neměli sílu jej ohrozit. V posledním, čtvrtém, kroku, ke kterému může dojít až tehdy, jsou-li konsolidovány všechny tři předchozí oblasti, pak dochází ke stabilizaci politické kultury a občanské společnosti. Tento proces je časově velmi náročný a skutečného završení může podle Merkela dojít až po několika desítkách let generační obměnou (Merkel, 2008: 12-14). Stav Rumunska v letech po pádu Ceausescova režimu měl ke konsolidaci daleko, jak zmiňují například Linz se Stepanem, kteří používají přístup podobný Merkelovu. Podle tohoto přístupu jsou znaky konsolidované demokracie občanská společnost, politická společnost, vláda práva, reforma státní správy a reforma ekonomiky. Rumunsko považují z tohoto pohledu za nejméně konsolidovanou demokracii ze všech států střední Evropy (Linz, Stepan, 1996: 364).

Různých přístupů k hodnocení míry demokracie samozřejmě existuje mnoho. Lze najít i indexy, které tuto úroveň měří podle jasně daných kritérií v pravidelných intervalech. Jedná se například o BTI-Index zpracovávaný německou BertelsmannStiftung (tento index ve své práci (2008) používá i Merkel, zastavím se tedy u něj trochu více). Index je sice relativně nový (první data jsou z roku 2003), Rumunsko je však zahrnuto ve všech jeho dosavadních ročnících, můžeme tedy porovnat změnu mezi dobou vzniku indexu a vstupem Rumunska do EU. Index je vytvářen agregací sedmnácti kritérií, které vyhodnotí výzkumník z dotčené země, a ta jsou poté kontrolována výzkumníkem z jiné země, nakonec data procházejí dalším procesem, který má za cíl vyhodnotit je tak, aby byl výsledný index výstižným porovnáním států, pro které je vydáván (v současnosti 129). Výsledné hodnocení (Status Index) tvořené politickou a ekonomickou složkou ukazuje, jak země postupuje směrem k demokracii (státy považovanými za „*dlouhodobě konsolidované*“ demokracie se index nezabývá), právnímu státu a otevřené ekonomice. Management Index pak měří, jak kvalitní a přesná je praxe řízení státu. Výzkum je kombinací kvantitativní a kvalitativní analýzy, která je následně převedena na číselný index a může tak postihnout například i rozdíly mezi textem ústavy a ústavní praxí. Pro

vyhodnocení všech kritérií je autorům k dispozici rozsáhlý codebook, podle něhož dojde k získání hodnot pro jednotlivá kritéria, tyto hodnoty jsou následně agregovány do finálního indexu, který může nabývat hodnoty mezi jednou a deseti. BTI-Index je v hodnocení relativně přísný, neboť jmenuje sedm zásadních oblastí, ve kterých nesmí skóre klesnout pod určitou hodnotu. Pokud se tak stane, nelze stát hodnotit jako demokratický. Tyto oblasti jsou svobodné volby, schopnost efektivní vlády, svoboda shromažďování (spolčování), svoboda projevu, systém oddělení mocí, občanská práva a monopol na použití síly a monopol na řízení státu (spojené v jednu oblast) (BTI-Project: online²). Vidíme tedy, že BTI-Index je velmi propracovaný projekt s přísnými kritérii a pro období, kdy Rumunsko hodnotil, se o něj budu částečně opírat.

Podobný index konsolidace demokracie zpracovává i organizace Freedom House. Její index je mnohem starší, než tomu je v případě BTI-Indexu, můžeme tak sledovat jeho vývoj za celou dobu, jíž se tato práce věnuje. Freedom House vydává Freedom in the World Report, který hodnotí míru svobody ve státech na stupnici od jedné do sedmi, kdy jedna znamená zcela svobodný a sedm zcela nesvobodný. Podle tohoto rozsahu je pak státu přiděleno hodnocení „Svobodný“, „Částečně svobodný“, nebo „Nesvobodný“. Celkové hodnocení se skládá ze dvou oblastí, jimiž jsou politická a občanská práva. Při hodnocení politických práv sleduje oblasti volebního procesu, politické plurality a participace a fungování vlády. Občanská práva jsou pak hodnocena podle svobody projevu a víry, shromažďovacích a spolčovacích práv, právního státu a individuálních práv. Hodnoty tohoto indexu je možné dohledat zpětně až k roku 1972, v této práci se však budu zabývat pouze hodnotami od roku 1989 dále, neboť všechna předchozí hodnocení Rumunska od vzniku indexu měla hodnotu šest či sedm a tedy verdikt „Nesvobodný“. (Freedom House: online³)

V případě Rumunska a jeho demokratizace nelze nezmínit, že charakter původního režimu a vývoj Rumunska již před nástupem tohoto režimu měl vliv na události po jeho pádu. Předchozí zkušenosti s demokracií totiž země neměla téměř žádné, naopak fašistická hnutí zde měla značnou sílu, jednu z největších ve střední a východní Evropě. Totalitární režim, který zde posléze vznikl a který je charakterizován jako totalitárně-sultanistický (tedy z velké části vybudovaný okolo jedné osoby nebo rodiny), byl jedním z nejtvrdějších v oblasti. To ovšem nebránilo tomu, aby se moci po smrti Nicolae Ceausesca chopili bývalí prominenti v čele s Ionem Iliescu. Nejzajímavějším

² <http://www.bti-project.org/en/index/methodology/>

momentem byl fakt, že tato skupina využila situace tak obratně, že dosáhla nejen na vítězství v prvních volbách, ale i znovuzvolení (Linz, Stepan, 1996: 344-345). Ceausescova éra měla vliv i na vznik a růst silného rumunského nacionalismu, pomocí nějž diktátor upevňoval svou pozici. Začínal jako „první mezi rovnými“ a dostal se až do postavení jasného vůdce. Nacionalismus, kterého k tomuto posilování své pozice využil, měl v Rumunsku kořeny již dříve a měl přežít i Ceausescův režim. Nacionalistické tendence se objevily již brzy po zimním převratu z přelomu let 1989 a 1990. V nové ústavě z roku 1991 bylo několik článků, které zdůrazňovaly příslušnost k rumunskému národu a jazyku, tato ústava tedy pomíjela velkou maďarskou národnostní menšinu. Další posílení extrémních nacionalistů pak přišlo se zlepšováním volebních výsledků politických stran v této části spektra, které se dostaly i do vlády (Linz, Stepan, 1996: 348, 364). Tyto nacionalistické tendence jsou spojeny i s ortodoxní církví, která (nutno podotknouti, že částečně kvůli mylné teologické interpretaci některých textů) rumunský nacionalismus podporovala a spojovala rumunskou národnost s ortodoxní vírou, a to do té míry, že Rumuny, kteří byli vyznání jiného, bylo možné považovat za zrádce rumunského národa. Tento hlas byl poměrně silný, neboť k ortodoxní církvi se v Rumunsku hlásí 86 % obyvatel Rumunska. Církev spojila nacionalistickou rétoriku se snahou bránit jiným náboženstvím v získání vlivu v Rumunsku a v mnoha případech využívala nacionalismu k dosažení politických cílů, někdy přímo, často však prostřednictvím svých podsložek, například mládežnické organizace ASCOR (*Asociatia Studentilor Crestin Ortodocsi din Romania*, Studentský svaz ortodoxních křesťanů v Rumunsku⁴) (Stan, Turcescu, 2007: 50-51). Přístup k nacionalistickým stranám i k národnostním menšinám, proti kterým se vymezují, je předmětem dalších podkapitol.

1.1.1. Konsolidace demokracie a národnostní menšiny

Pokud máme propojit koncept konsolidace demokracie s národnostními menšinami, je třeba se zamyslet nad tím, jak se stát i společnost k těmto menšinám staví na úrovni institucionální i na úrovni faktické. Institucionální úroveň v tomto případě představuje především zákonný rámec. Na jedné straně jsou tímto rámcem práva, jež menšinám přiznává ústava. Zde je největší posun ve změnách, které přinesla revize původní ústavy z roku 1991, k níž došlo v roce 2003. Dále v textu budou tyto změny přístupu rozebrány

³ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2016/methodology>

⁴ volně přeloženo

podrobně. Na straně druhé je třeba zkoumat, zda má stát samostatný zákon vymezující status národnostních menšin a jak vstřícný tento zákon je.

Konsolidace demokracie ve vztahu k národnostním menšinám se projevuje také na jejich reprezentaci. Může se jednat o povinná křesla v parlamentu pro uskupení zastupující tyto menšiny nebo o zastoupení, které tyto menšiny získají během voleb a o to, jak se k politickým stranám národnostních menšin staví ostatní politické síly. V tomto bodě se dostáváme k tomu, jak jsou národnostní menšiny přijímány většinovou společností. Toto přijetí se může projevit skrze ochotu mainstreamových politických stran spolupracovat se stranou národnostní menšiny, nebo naopak jejich spoluprací s extrémně nacionalistickými politickými stranami, které se vůči národnostním menšinám vymezují. V neposlední řadě je též možné sledovat vývoj zisků extrémně nacionalistických politických stran ve volbách, jelikož tyto zisky ukazují, pro jakou část společnosti je lákavý nebo alespoň přijatelný program ostře se proti národnostním menšinám vymezující.

1.2. Národnostní menšiny

Jednou z podmínek vstupu do Evropské unie je ochrana práv menšin. Hlavní myšlenkou za tímto požadavkem je snaha o předcházení konfliktu prostřednictvím zapojení národnostních menšin do rozhodovacích struktur států. Některé státy však na tyto požadavky přistupovaly snáze než jiné. Státy stojící na silném národnostním základě mají větší problém s takovými požadavky souhlasit, jelikož je tím narušena jejich identita. Evropská unie však nekladla na všechny členské státy stejné podmínky, a to zčásti proto, že v evropském právu neexistovala shoda na tom, jaká je dostatečná úroveň ochrany práv národnostních menšin (zde Unie využívá standardů Rady Evropy a OBSE) či na tom, jak je definována národnostní menšina v mezinárodním prostoru. Z toho důvody jsou někdy podmínky EU velmi nejasné (Szöcsik, 2012: 106). V případě Rumunska se budu opírat o hodnotící zprávy Benátské komise, které vznikly u příležitosti vstupu země do Evropské unie, a pokusím se odhalit, jaký vliv měla EU na demokratizaci Rumunska ve vztahu k národnostním menšinám, zejména té největší, tedy Maďarům.

Vymezení menšiny nemusí být vždy jednoduché, menšina (v obecném smyslu, ne pouze národnostní) může být vymezena už tím, že se sama identifikuje nějakým společným rysem odlišným od zbytku populace. Je však nutné, aby tento společný rys byl pozorovatelný i při pohledu na konkrétní menšinu zvenčí. Zaměření práce na

národnostní menšiny v tomto případě usnadňuje jejich identifikaci. U národnostních menšin je třeba určit, čím je jejich přítomnost ve státě způsobena. Existují dva způsoby „vzniku“ národnostní menšiny: teritoriálně konzistentní menšina, která je výsledkem historických změn hranic a menšina rovnoměrně rozprostřená po území státu, která je výsledkem individuální migrace jednotlivců či rodin (Franckx, 2012: 43-45).

Národnostní menšiny v Evropě obecně volí různé cesty, jak dosáhnout svých cílů (vzhledem k realitě většiny států je nejčastěji tím nejdůležitějším cílem ukončení diskriminace, tedy v první řadě změna či zrušení diskriminačních zákonů, ve druhé řadě pak ukončení diskriminace, k níž dochází bez ohledu na zákonný rámec – jako nejhodnější termíny se jeví diskriminace *de iure* a *de facto*).

Prvním způsobem je snaha o reprezentaci zájmů národnostní menšiny v rámci etablované většinové (zpravidla levicové nebo středolevé) politické strany. Tento přístup je typický spíše pro západní Evropu, například Spojené království, kde se mnoho kandidátů původem z národnostních menšin dostalo do parlamentu za Labour Party a zajistilo tak svému etniku politickou reprezentaci prostřednictvím zaběhlé součásti britského politického systému. Druhým přístupem, který národnostní menšiny volí ve snaze zajistit politickou reprezentaci pro své zájmy, je založení vlastní politické strany. Tato cesta je typická spíše pro východní Evropu (i když u obou přístupů lze najít výjimky) a rozhodla se pro ni i maďarská menšina žijící v Rumunsku. V této práci se budu zabývat především výsledky politické strany reprezentující zájmy maďarské menšiny v Rumunsku, UDMR. (Koev, 2016: 4-5) Tato strana představuje největší politickou stranu zastupující politickou menšinu v Rumunsku, na politickém spektru však samozřejmě najdeme celou řadu dalších stran národnostních menšin, většina z nich je ovšem velmi malá (což odpovídá i nižšímu zastoupení menšin, které tyto strany zastupují v rumunské společnosti). V některých případech jsou pak tyto politické strany i značně nestálé. Například v případě romské menšiny kandidovaly za tuto skupinu obyvatel čítající zhruba pět set tisíc lidí hned čtyři politické strany. Vzhledem k nízké volební podpoře a další roztržiténosti hlasů, které je způsobena kandidaturou více subjektů za jedno etnikum, se většině národnostních menšin podaří získat pouze jeden vyhrazený mandát v Poslanecké sněmovně. Tento mandát je přidělován po sečtení hlasů a přerozdělení mandátů ve volbách těm stranám, které reprezentují jednu ze dvaceti uznaných národnostních menšin. V případě kandidatury více subjektů za jednu menšinu získává mandát ten nejúspěšnější z nich. Vícenásobnou kandidaturu je tak možné

vnímat jako soutěž o jeden vyhrazený mandát uvnitř dotčené národnostní menšiny. (Bršťáková, Eibl, 2010: 89, 92)

Stranu národnostní menšiny je třeba také jasně definovat. Můžeme tedy využít definici strany národnostní menšiny jako „ *strana, která jasně a silně míří na elektorát z řad národnostní menšiny a jejímž hlavním politickým cílem je reprezentace této menšiny*“. (Bernauer, Bochsler, 2010: 743) Další definici nabízejí Hloušek a Kopeček, kteří píšou, že „*etnická strana*“ je taková, která využívá zdroje daného etnika, které navíc považuje za hlavní zdroj své identity a cílí na ně při mobilizaci voličů. Tyto strany většinou nemají (na rozdíl od stran nacionalistických – viz dále) charakter antisystémových stran, jelikož nepřipouštějí násilí jako způsob dosažení svých cílů. Na pravolevém spektru najdeme tyto politické strany téměř po celé jeho šíři s tím, že extrémních poloh většinou nedosahují. Ve vztahu k Evropské unii pak tyto strany často volí vstřícný postoj, protože ji vnímají jako zastávce menšin a především regionů na úkor center národních států. Podporují tedy i snahu o přenos pravomocí a je vcelku jedno, zda se tyto pravomoci přesunou na region, který tím získá více možností rozhodovat sám o sobě, nebo zda putují do Bruselu. Zdá se, že pro strany národnostních menšin (i pro strany regionů, které mají podle Hlouška s kopečkem velmi podobné charakteristiky a někdy, v případě, že národnostní menšina je koncentrována v rámci státu na určitém území, lze mluvit o stranách etnicko-regionálních, není to však zdaleka pravidlem) platí, že nezáleží, kde leží pravomoc, pokud není v rukou národního státu, ve kterém národnostní menšina žije (Hloušek, Kopeček, 2010: 236-237).

Největším zastáncem práv národnostních menšin jsou zpravidla politické strany s touto menšinou spojené (v Rumunsku tedy UDMR). Na druhém místě pak je Evropská unie, která má možnost vyvíjet na vlády nátlak díky tomu, že ochrana menšin je zahrnuta mezi přístupová kritéria. Hlavní myšlenkou, která stojí za snahou Unie o větší ochranu národnostních menšin je snaha o předejití případnému konfliktu, neboť takové konflikty mívají na demokracii neblahý vliv. Politika Evropské unie je však v oblasti ochrany práv národnostních menšin v okolních státech nejednotná. Přestože strany jedné národnostní menšiny v různých státech mají víceméně stejné požadavky, podpora Unie se liší případ od případu. V Rumunsku byla tato podpora obecně spíše slabší, zároveň je však třeba vzít v potaz, že v žádném státě nedosahuje podpora, kterou národnostním

menšinám Evropská unie poskytuje, úrovně požadavků menšin samotných (Szöcsik, 2013: 105).

Vznik politické strany spjaté s národnostní menšinou není samozřejmostí. Hlavní podmínkou vzniku je existence národnostní menšiny ve státě. Sama tato existence však zdaleka nestačí, neboť existuje mnoho případů etnicky heterogenních států, v nichž žádná strana spojená s menšinou nepůsobí. Koev dále naznačuje tři hlavní skupiny faktorů, které mohou mít vliv na vznik stran národnostních menšin. Jsou to faktory historicko-sociálně-psychologické mezi něž patří historická přítomnost menšiny na daném území, její vztah k území a minulá dominance nebo autonomie současné menšiny. Pokud se přítomnost menšiny datuje před vznik státu, na jehož území žije, má tato menšina větší morální motivaci odolávat tlaku současné většiny na své včlenění (Koev, 2016: 9-10). Vztah k území je nadstavbou historické přítomnosti, která je podmínkou vztahu k území, sama o sobě však tento vztah vytvořit nemusí. Silný vztah k území, který může být vyvolán například dlouhou přítomností, bývalou vládou nad územím nebo tím, že zde došlo k historickým událostem významným pro národnostní menšinu, může způsobit, že menšina se vidí tak odlišně od většiny ve státě, že věří, že má nárok na nějakou formu autonomie (Koev, 2016: 14). Minulá dominance nebo autonomie národnostní menšiny pak podporuje vznik strany národnostní menšiny zvýšeným politickým uvědoměním menšiny a vyvoláváním snahy o návrat minulého stavu, a to alespoň částečně (Koev, 2016: 16). Druhou skupinou faktorů jsou politické příležitosti. Pokud jsou stát a mainstreamoví aktéři otevření požadavkům národnostní menšiny, je menší šance, že dojde ke vzniku strany národnostní menšiny, neboť tato menšina snáze najde zastání pro své zájmy i u jiných aktérů. Naopak pokud většinu problémy národnostní menšiny nezajímají, je pravděpodobnější, že si tato založí stranu, skrze kterou se pokusí zlepšit své postavení. Další vliv na vznik strany pak má praktická schopnost státu provádět politiku vstřícnou k národnostní menšině. Pokud sice chce, ale nemá pro to kapacitu, opět nám roste pravděpodobnost vzniku strany národnostní menšiny (Koev, 2016: 18). Poslední skupinou faktorů majících vliv na vznik strany národnostní menšiny jsou zahraniční vlivy. Mocný spojenec v zahraničí (například „domovský“ stát) může národnostní menšinu motivovat k vytvoření politické strany a tuto stranu pak podporovat nebo s ní alespoň spolupracovat. Stát, v němž se menšina nachází, se může snažit formaci takových stran zabránit legálními prostředky, což ovšem představuje nedemokratický a konfrontační přístup, s nímž se v Evropě obvykle nesetkáme. Vnější faktorem, který napomůže národnostní menšině k vytvoření nebo

udržení vlastní politické strany, může být také Evropská unie, ovšem její vliv bude v takovém případě spíše nepřímý. Státy, které jsou buď oficiálními uchazeči o členství, nebo se o toto členství v budoucnosti chtějí snažit, mají velmi silnou motivaci nebránit národnostním menšinám ve vytváření vlastních politických stran zákonnými překážkami (Koev, 2016: 21,23).

1.3. Extremistické (nacionalistické) strany

Zdroj popularity krajně pravicových stran, které vznikaly nebo působily od konce dvacátého století, lze odvodit v narážce na Ronalda Ingleharta od „*tiché kontrarevoluce*“, tedy procesu, při němž nabraly změny ve společnosti značnou rychlost a tento proces začal klást čím dál tím vyšší nároky i na málo kvalifikovanou pracovní sílu, která se díky tomu přestává ve světě orientovat, padá do pastí nezaměstnanosti a dochází ke vzniku frustrace u této společenské skupiny. Ta se pak stává zdrojem hlasů pro strany, které slibují návrat starých časů symbolizovaných především ekonomickou a společenskou jistotou, a to i za cenu rychlých řešení a na úkor jiných skupin obyvatelstva (Hloušek, Kopeček, 2010: 210-211). Definic krajně pravicových stran existuje celá řada. Hloušek s Kopečkem jich ve své knize vyjmenovávají několik a za nejzdařilejší označují definici Case Mudda z roku 2000 revidovanou v roce 2007. Podle ní jsou hlavními znaky těchto politických stran *nativismus* (důraz na vlastní národ, kulturu a odpor k vnějším vlivům – ať se již jedná o imigranty, názorové oponenty, často liberálně smýšlející, nebo etnickou menšinu), *autoritarianismus* (důraz na silný stát, který je řízen podle morálních zásad, které strana uznává a trestá odlišnost) a *populismus* (projevuje se zejména jasným rozdělením společnosti podle linie my-oni, dobří - špatní, tento prvek se však nevyskytuje pouze u krajně pravicových stran, využívají jej i populisté z jiných částí politického spektra) (Hloušek, Kopeček, 2010: 215). Při svém výzkumu se budu u rumunských politických stran snažit identifikovat právě tyto body, největší důraz přitom bude kladen na nacionalismus, neboť, jak uvidíme dále, označení rumunských extremistických stran za krajně pravicové není zcela přesné, mnohem přesnější je o nich mluvit jako o stranách nacionalistických. Postavení těchto nacionalistických stran se v Rumunsku měnila v čase. Tato pozice je důležitým ukazatelem stavu demokracie, neboť v případě, že jsou takovéto strany brány za koaličního partnera, lze pochybovat o stavu demokracie. Důležitými složkami funkční demokracie jsou občanská a politická práva a aktér, který útočí na tato práva u určité skupiny, pak podkopává i celý systém. Pokud by tento aktér uspěl s prosazením

své agendy, mohlo by to vést až k přeměně systému například na neliberální demokracii. Podle některých autorů pak Rumunsko klasifikaci neliberální demokracie splňuje ještě minimálně v roce 2004 (Merkel, 2004: 39, 49, 51).

Rumunské nacionalistické politické strany jsou někdy zařazovány jako krajně pravicové, toto zařazení však, jak již bylo výše naznačeno, podle některých autorů není zcela přesné. Mnohem přesnější je označení „*radikálně nacionalistická strana*“, které neříká nic o umístění strany na pravolevém spektru, které tyto strany stejně moc nevnímají, namísto toho se snaží své voliče přesvědčit jinými způsoby. Podpora těchto stran totiž vychází ze skupiny mladých mužských příslušníků dělnické třídy s nízkým vzděláním, tedy ze skupiny, která se časem bude vnímat jako hlavní poražený v transformaci rumunského hospodářství (Fesnic, 2004: 2-3).

Na některých případech (Kluž a Gheorghe Funar, viz níže) vidíme, že ačkoli byla v Rumunsku nacionalistická rétorika silná, ne vždy přerostla v konkrétní akci vůči národnostní menšině. Někteří Rumuni vnímali maďarské požadavky národnostních práv jako extrémní, čímž vzniklo prostředí pro úspěch extremistických politiků, situace však nepřerostla ve spirálovitou eskalaci požadavků a mobilizace jednotlivých skupin. Jedním z důvodů je i motivace extremistických politiků, kteří se snažili, aby si nezavřeli cestu k vítězství dalších voleb, proto se spokojili se zastrašováním, nevolali však již po násilí vůči národnostním menšinám. Vyhrocená mluva však neudrží pozornost dlouhodobě, a tak i nebezpečí extremistických politiků oslabuje v čase tak, jak si lidé na jejich rétoriku zvykají. Spolu s absencí výzev rumunských politiků k útokům na Maďary zároveň neexistoval tlak na jakoukoliv formu násilí od Maďarské menšiny směrem k většinovým Rumunům, a to ani od Maďarů v Maďarsku. Absence tohoto tlaku byla způsobena sdíleným zájmem jak rumunských tak maďarských elit (v podstatě všechny velké politické strany v obou zemích) na evropské integraci (Brubaker 2006: 160-163).

1.4. Evropeizace

Proces rumunské demokratizace v období 1989 až 2007 se pokusím propojit s konceptem *evropeizace*. Tento pojem je dosti široký, proto se jej nejdříve pokusím vymezit. Nejčastěji je tímto pojmem označován proces, při němž státy Evropy mění svou vnitřní politiku v závislosti na evropské integraci. Tento proces nazývají Dančák, Fiala a Hloušek jako *evropeizaci členských států* a zahrnují do ní zejména přejímání právních norem Evropské unie v jednotlivých členských státech. Autoři také uznávají,

že k procesu evropeizace v tomto kontextu dochází i v nečlenských státech Evropské unie, a to formou přijímání „evropské identity“. Dalším druhem evropeizace, který bude pro mou práci důležitý je *evropeizace tranzitologická*, tedy inspirace západoevropskými státy například při budování demokratických institucí v postkomunistických státech ve střední a východní Evropě. Někteří vědci očekávali, že demokratizace postkomunistických států bude probíhat kopírováním vzorů ze západoevropských států, k tomu nicméně nedošlo, v některých státech však můžeme vidět, že západní vzory sehrály alespoň nějakou roli v proměně politického systému v zemi a v budování nových institucí. Proces evropeizace je spojen zaprvé s pádem nedemokratických režimů, zadruhé s rozpadem bipolárního systému, ve kterém docházelo k amerikanizaci Západu a sovětizaci Východu. Právě tyto procesy byly v Evropě nahrazeny evropeizací, i když její podoba byla jiná ve východní Evropě a v Evropě západní (Dančák, Fiala, Hloušek, 2005: 13-15, 17).

V Rumunsku (a podobně i v Bulharsku, které vstoupilo do Evropské unie ve stejném roce, není však předmětem této práce) byl tento proces spjat s bojem proti korupci. Tento boj nebyl vždy úspěšný, neboť elity se zaváděním protikorupčních opatření často váhaly a tím zpomalovaly proces evropeizace, někdy až do té míry, že se zcela zastavil, a to zejména v oblasti zlepšování kvality demokracie. V tomto pojetí se tedy jedná o evropeizaci *tranzitologickou* (viz výše). Nejde pouze o přejímání zákonů, pravidel a institucí, důležitý je v tomto případě i neformální rozměr, tedy něco, co lze chápat jako kultivaci politické kultury. Kromě tohoto nepřímého působení Evropské unie na státy, snažící se o vstup dochází samozřejmě i k působení přímému, tedy kladení podmínek, které je nutno splnit před vstupem do Unie, například v oblasti právního státu. Státy nemají problém těmto podmínkám vyhovět, ne vždy však dochází k udržení stavu, který Evropská unie požadovala, a to zejména v politicky nestabilním prostředí Rumunska a Bulharska. Regulace, normy a legislativa vzniklé v Bruselu jsou na jednu stranu státy většinou přijímány, na stranu druhou i v tomto procesu dochází k jejich interpretaci a často drobným změnám, které však mohou mít vliv na vyznění celého dokumentu. Rumunsko v tomto není výjimkou. Z těchto důvodů musela Evropská unie využívat metodu „cukru a biče“, tedy snažit se změny vynutit pozitivní motivací v podobě dotací a ekonomického přínosu členství jako takového a negativní motivací, kterou mohlo být v krajním případě až nepřijetí státu do unie, pokud by nesplnil určité podmínky (Racovita, 2011: 29-30). Je třeba také zmínit, že v mnoha případech nelze vliv mezinárodních institucí (Evropská unie nebo například Rada Evropy, do níž Rumunsko

vstoupilo v roce 1994) přeceňovat. Jejich vliv na demokratizaci nemusí být tak velký, jak by bylo možné očekávat, neboť elity dotčeného státu se požadavkům podřizují jen naoko s vidinou možného vstupu do instituce, o níž se jedná. Dochází tak k proklamacím slibujícím demokratizaci, a to zejména navenek, přičemž v komunikaci dovnitř je dále používán méně liberální, nacionalistický, či dokonce antiliberální tón. V případě Rumunska toto platilo nejméně do roku 1994, kdy, jak již bylo zmíněno, země vstoupila do Rady Evropy. (Ciobanu, 2007: 1435)

Důležitým rozměrem evropeizace je též občanská společnost, v postkomunistických režimech střední a východní Evropy tedy spíše její počáteční absence a postupný vznik. Problémem těchto zemí obecně byl monopol státu v mnoha ohledech života a nemožnost participovat na veřejném životě jinak než prostřednictvím a v mezích státem schválené struktury. V západní Evropě běžné spolky, sdružení a podobné zájmové organizace byly v komunistických zemích suplovány neformálními vazbami, soukromými sociálními sítěmi mimo oficiální struktury. Po pádu komunistických režimů se tyto sítě udržely i v novém prostředí. Fakt, že obyvatelé střední a východní Evropy se po pádu komunismu nechtějí angažovat v žádných oficiálních organizacích či spolicích, jen zvyšuje význam neformálních společenských vazeb. Budování občanské společnosti tak bylo v těchto státech zpočátku složité, neboť situace v západní Evropě začala být dávana za vzor hodný následování a s tímto uvažováním souzněli i obyvatelé Západu. Tato atmosféra však přispěla k tomu, že minimálně v prvních letech po pádu komunismu byl částečně přehlížen právní stát jako jedna z podmínek pro vznik „evropeizované“ občanské společnosti, tedy takové, která by se podobala té, na níž byli zvyklí obyvatelé Západu i ti, kteří tvrdili, že je žádoucí do takového stavu dospět (Dvořáková et al., 2010: 34-35).

Tlak na evropeizaci vyvíjely i evropské politické strany (nadmárodní federace stran působící v evropském parlamentu). Po pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě, Rumunsko nevyjímaje, vznikla tendence stran v postkomunistických státech navazovat s evropskými politickými stranami kontakty s cílem se od Západu učit či inspirovat. Evropské strany na druhou stranu měly zájem s těmito novými aktéry jednat, jelikož jim to umožňovalo ovlivňovat situaci v bývalých komunistických státech. V neposlední řadě již v počátku devadesátých let evropské politické strany vzaly v potaz možnost vstupu postkomunistických států do Unie a chtěly zde mít připravenou půdu pro své působení pro případ, že k takovému vstupu dojde (Loy, 2015: 124).

Působení Evropské unie na Rumunsko způsobilo i další změnu, která bývá spojována s demokratizací, decentralizací. V tomto případě se však nejednalo o přímou podmínku, ale o důsledek podmínky jiné, zvýšení administrativní kapacity rumunských úřadů, jehož lze dosáhnout právě převodem pravomocí na nižší úroveň a zároveň mezi větší počet úředníků (Carp, Sienerth, 2014: 1209).

2. Politický vývoj po pádu komunismu

2.1. Do prvních svobodných voleb

Po pádu Nicolae Ceausesca stojí Rumunsko na prahu dlouhé cesty. Nebylo zcela jasné, kam se tato cesta bude ubírat, je tedy třeba ji pečlivě sledovat a pokusit se určit momenty, které nejvíce ovlivnily to, jak politický systém v Rumunsku vypadá. Za výchozí pozici v tomto procesu můžeme brát situaci po volbách v roce 1990. Situace před těmito volbami byla v rukou Fronty národní spásy (*Frontul Salvării Naționale*, FSN), v níž měli hlavní slovo bývalí komunističtí prominenti, z nichž nejvýznamnější byl Ion Iliescu. Fronta se dostala k moci bezprostředně po pádu Nicolae Ceausesca a nebyla ve funkci potvrzena demokratickými volbami. Navíc původně nebyla kandidatura FSN v plánu, bylo o ní rozhodnuto až dodatečně pod vlivem obrovské podpory, kterou Fronta měla jakožto hlavní síla, která pomohla odstranit starý režim (jakkoli se můžeme dohadovat, zda došlo k nástupu režimu nového). Přestože jiné politické strany tomu odporovaly, bylo jasné, kdo je hegemonem rumunské politiky pro nadcházející volby. Tyto volby, přestože FSN se snažila podávat revoluci jako přesahující etnické skupiny, byly provázeny národnostními nepokoji zejména mezi Rumuny a Maďary. Tyto nepokoje daly vzniknout nacionalistické Rumunské straně národní jednoty, která byla jedním z prvních signálů, kam se rumunská politika během devadesátých let posune (Roper, 2000: 65-67). Vznik těchto nálad lze spojit s rychlou maďarskou mobilizací po revoluci. Demokratický svaz Maďarů v Rumunsku (*Uniunea Democrată Maghiară din România*, UDMR) byl ustaven již 25. prosince 1989⁵, dříve než rumunské politické strany. V průběhu ledna maďarská menšina tlačila na nápravu útlaku z Ceausescovy éry, a to zejména v oblasti jazykové. Měla tak být umožněna obnova maďarských škol, to však vyvolalo nechuť u rumunských žáků, jejich rodin i

⁵ Na jiném místě (Cinpoes, 2010) se můžeme setkat s datem 21. prosince 1989, pro potřeby této práce však budu nadále pracovat s 25. prosincem.

učitelů. K obnově maďarských škol mělo dojít nuceným přesunem rumunských žáků do jiných škol, aby bylo možné vyučovat maďarsky ve školách, které byly historicky maďarské, nyní však probíhala výuka v rumunštině. Autorem tohoto plánu byl náměstek ministra školství Attila Palfalvi. Přesun se týkal zejména oblastí, kde žila početná maďarská menšina. K protestům došlo ve městě Kluž (zde byly poklidné) a Târgu Mureș (zde se vyhrotily). Hlavním problémem se zdálo být, že odčinění křivd vůči Maďarům mělo být provedeno znevýhodněním Rumunů. Tento plán byl spuštěn v lednu 1990 a reakce přišla nedlouho po protestech. V únoru byla založena organizace *Uniunea Vatra Românească*, oficiálně kulturní spolek, ve skutečnosti však sdružení radikálních nacionalistů, které začalo vystupovat proti Maďarům (Gallagher, 2005: 76-78).

2.2. Fronta národní spásy u moci

První svobodné volby do dolní komory parlamentu (Poslanecká sněmovna) proběhly v květnu 1990. Předcházel jim neklidný půlrok, a nouze nebyla ani o násilí. Během této doby došlo ke vzniku silné dělicí čáry mezi stoupenci Fronty národní spásy a stoupenci opozice. Elity, zejména z FSN, vnímaly politiku jako hru s nulovým součtem (Craiu v Pridham, Gallagher, 2000: 173). Ve volbách drtivě zvítězila Fronta národní spásy, která původně slíbila, že kandidovat nebude, když přesáhla 66 % hlasů. Hlasy nasbírala především na venkově a mezi dělníky, naopak města a inteligence vhodili do uren hlasy pro nejednotnou opozici. Druhá strana v pořadí, Demokratický svaz Maďarů v Rumunsku, dosáhla pouze málo přes 7 %. Takto nevyvážené výsledky vyvolaly pochybnosti o legitimitě hlasování, Rumuni však byli s výsledky ve své většině spokojeni. Největším problémem pro průběh voleb byl nestejný přístup k médiím, a to především k televizi, která byla v rukou FSN a před volbami se podle toho chovala. Opoziční strany tak neměly možnost oslovit stejné množství voličů jako Fronta národní spásy (Roper, 2000: 67-68). Současně s volbami do dolní komory se konaly i volby do komory horní (Senátu) a volby prezidentské. Výsledky byly podobně jednostranné. FSN získala v senátních volbách 67 % hlasů, na druhém místě se umístila Národní liberální strana (*Partidul Național Liberal, PNL*) se 7 % hlasů. V prezidentských volbách bylo vítězství Fronty, respektive jejího kandidáta Iona Iliesca, ještě drtivější. Získal úctyhodných 85 % hlasů a pohodlně tak překonal požadavek absolutní většiny pro vítězství v prvním kole volby. Z těchto výsledků je vidět, že o vyváženém politickém

prostředí nemůže být v Rumunsku po prvních volbách řeč (Craiuu v Pridham, Gallagher, 2000: 175).

Přes většinovou spokojenost s výsledky voleb po nich zůstalo mnoho lidí na Univerzitním náměstí v Bukurešti. Tábořili zde a požadovali naplnění Temešvárské deklarace z 11. března 1990, která požadovala demokratický režim dodržující lidská práva. Tato skupina byla Ionu Iliescovi trnem v oku. 13. června tak Iliescu v rozhlase vyzval k jejímu rozeznání. V následujících dnech dorazilo do Bukurešti několik tisíc horníků a násilím shromáždění rozeznali. Útokům se nevyhnuły ani opoziční politické strany, respektive jejich sídla. Zároveň došlo i k útokům na bukurešťské Romy, jednalo se však spíše o přidružený jev. Iliescu se následně útočníků zastal a osobně jim děkoval za „záchranu situace“ (Gallagher, 2005: 95-96). Tento krok narušil důvěru ve vládnoucí elitu a odhalil, že Fronta národní spásy to s demokracií nemyslí úplně vážně. Objevily se i první náznaky rozporů uvnitř Fronty a nezanedbatelné nebylo ani poškození důvěry zahraničních aktérů (vlád i médií) v rumunskou vládu. Její opětovné budování zabralo mnoho času, zcela dokončeno bylo až s první alternací moci po volbách v roce 1996 (viz níže) (Craiuu v Pridham, Gallagher, 2000: 176).

S takto silným mandátem bylo pro FSN jednoduché dosáhnout hlavního úkolu, který byl pro vládu vzešlou z prvních svobodných voleb nejdůležitější, tedy schválení nové ústavy. Největším problémem při psaní ústavy byl vztah legislativy a exekutivy. Fronta národní spásy dosáhla svého, když proti vůli ostatních stran prosadila silnou pozici prezidenta. Nebylo to vzhledem k většině, kterou měla Fronta ve výboru, který ústavu navrhoval, složité. Ústava byla v listopadu 1991 schválena, když pro ni hlasovalo těsně přes čtyři pětiny poslanců (z poslanců UDMR a PNTCD (Křesťanskodemokratická strana rolnická, *Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat*) byli téměř všichni proti). Ústava vytvářela podmínky pro poloprezidentský režim inspirovaný Francií a opozičním stranám se nelíbilo, že ústava dávala příliš mnoho pravomocí prezidentovi, a to včetně možností, jak obejít parlament. Nicméně i přes tyto výtky byla ústava následující měsíc schválena referendem podobnou většinou jako v parlamentu (Roper, 2000: 69). Touto ústavou se budu zabývat v samostatné podkapitole níže.

Nová ústava nebyla jedinou událostí podzimu 1991. V září došlo také k rozkolu ve Frontě národní spásy. Jádrem sporu mezi křídly, v nichž nejvýznamnější role hráli premiér Petre Roman a prezident Ion Iliescu, který již sice od svého zvolení nebyl v čele FSN (tento post držel Roman), jeho vliv však byl velmi silný. Romanovo křídlo bylo liberální a snažilo se co nejdříve prosadit ekonomické reformy, na druhou stranu křídlo

Iliescovo bylo proti těmto reformám, například privatizaci. Proti Romanově vládě navíc opět protestovali horníci a 26. září dokonce obsadili parlament. Pod tímto tlakem Petre Roman nabídl, že přeskupí svou vládu. Prezident Ion Iliescu však následně ohlásil, že Romanovu rezignaci přijímá. Roman se ohradil, že nechtěl složit křeslo, pouze přeskupit složení svého kabinetu, Iliesca však tento rozdíl nezajímalo a novým premiérem jmenoval bývalého ministra financí Teodora Stolojana. Tato roztržka následovaná výměnou v čele vlády odstartovala problémy uvnitř Fronty národní spásy, při nichž se členové vzájemně osočovali. Tyto roztržky se táhly další měsíce a v jejich stínu se konaly i obecní a župní volby, v nichž Fronta národní spásy nezískala post starosty v nadpoloviční většině velkých měst. Její konflikt to jen prohloubilo. Kromě vnitřních konfliktů za to mohlo i sjednocení opozice do Demokratické konvence Rumunska (*Conventia Democratica din Romania, CDR*). Šlo o sdružení šesti opozičních stran: PAC (Strana občanská aliance, *Partidul Alianța Civică*), PER (Rumunská ekologická strana, *Partidul Ecologist Român*), PNTCD, UDMR, PNL, PSDR (Rumunská strana sociálně demokratická, *Partidul Social Democrat Român*). Fronta národní spásy uspořádala po volbách, sedmadvacátého března, sjezd, kde se hlasovalo o dalším směřování. Z tohoto hlasování vyšla vítězně frakce Petre Romana, který tak zůstal předsedou FSN. Roman odmítl jmenovat kandidáta na prezidenta již na tomto sjezdu, což donutilo mnoho členů Fronty z křídla věrného Ionu Iliescovi, aby ji opustili. Rozkol mezi vládnoucí elitou, která měla kořeny v minulém režimu tak byl definitivně potvrzen. Rozpor mezi členy FSN, kteří zůstali a kteří odešli, se stále točil okolo ekonomických reforem a zejména jejich rychlosti. Do parlamentních a prezidentských voleb zbývalo přibližně půl roku, lidé, kteří Frontu opustili tak museli konat rychle, pokud chtěli v těchto volbách mít výraznější úspěch. Třicátého března byla ustavena nová strana, Demokratická fronta národní spásy (*Frontul Democrat al Salvarii Nationale, FDSN*), která byla tvořena lidmi, kteří odešli z původní FSN a dále lidmi, kteří přišli z rumunské komunistické strany. Byla tak mnohem více navázána na minulý režim než fronta národní spásy. FDSN začala velmi obratně využívat selhání FSN, pohltila dokonce několik jejích organizací a s blížícími se podzimními volbami se začalo jednat o významnou politickou sílu (Roper, 2000: 70-72; Gallagher, 2005: 98-100).

2.2.1. Poloprezidentský režim v Rumunsku

Na tomto místě bych se rád na chvíli zastavil u poloprezidentského režimu. Přijetí ústavy ve znění, v němž byla schválena, dávalo prezidentovi skutečně velké pravomoci, zůstávala však otázka (spíše řečnická), jak s těmito pravomocemi naloží. Je velmi pravděpodobné, že ústava byla psána na míru vládnoucí garnituře s cílem jejího udržení u moci. Ion Iliescu výkonem svého mandátu ukázal, že chce této možnosti využít. O mnoha věcech se nerozhodovalo ve vládě či v parlamentu, ale v sídle prezidenta. Po zvolení Emila Constantinescu prezidentem v roce 1996 se situace zlepšila, k menším excesům ovšem docházelo i nadále. V následujících volebních obdobích (opět Ion Iliescu a Traian Basescu) pak k těmto excesům začalo docházet ve větší míře a jednalo se o větší překročení pravomocí. (Bršťáková, Šedo, 2009: 24) Rumunský režim za poloprezidentský označují i jiní autoři, například Sergiu Gherghina (in Hloušek et al., 2013), Valentina-Andreea Dimulescu (2010) nebo Gabriela Tanasescu (2014).

2.3. Extremisté ve vládě

Do podzimních parlamentních voleb nastoupil velmi vysoký počet stran, více než sto. Volby ukázaly, jaké je rozložení sil v Rumunsku v září 1992. Demokratická fronta národní spásy s přehledem vyhrála, když ve volbách do obou komor získala bezmála 30 procent hlasů, jako druhá se umístila sjednocená opozice CDR. Sestavení vlády tak bylo úkolem FDSN, která se proto spojila s extremistickými stranami, Rumunskou stranou národní jednoty (*Partidul Unității Națiunii Române, PUNR*), Stranou velkého Rumunska (*Partidul România Mare, PRM*) a Socialistickou stranou práce (*Partidul Socialist al Muncii, PSM*). Hlavním aktérem opozice pak nadále byla Demokratická konvence Rumunska. Craiutu charakterizuje systém, který v Rumunsku po těchto volbách vznikl jako „hybridní multipartismus“. V tomto systému jsou velké ideologické rozdíly mezi stranami, ovšem spíše než na tradiční ose pravice-levice jsou hlavní póly, mezi kterými se rozlišuje, kolektivisticko-nacionální a liberálně-universalistický. Již v této době se objevuje téma integrace Rumunska do evropských struktur. Nikdo zatím nepomýšlí na možné členství v EU, spory kolem mezinárodních organizací však již vznikají a živí je především tři malé strany, se kterými se spojila FDSN, tedy PUNR, PRM a PSM. Tyto strany se ostře vymezují proti údajným zásahům do Rumunské domácí politiky (Craiutu v Pridham, Gallagher, 178-179). Ve volbách se opakoval hlasovací vzorec z roku 1990, který měl platit ještě ve volbách příštích, tedy v roce 1996. Jednalo se o velmi silné vymezení se liberálních voličů, studentů a vzdělanějších

obyvatel proti Frontě národní spásy (později i proti FDSN) a zejména proti Ionu Iliescovi. Ani to však nestačilo k tomu, aby tento muž nešel v prvních letech po pádu Nicolae Ceausesca od vítězství k vítězství, jelikož měl silnou podporu venkova, kde liberální opozice výrazně pokulhávala (Craiu v Pridham, Gallagher, 2000: 175). Kromě parlamentních voleb se v září 1992 konaly také volby prezidentské. Pro tyto volby nominovala opoziční Demokratická konvence Rumunska jednoho kandidáta, za nějž se postavily všechny strany sdružené v CDR. Jednalo se o profesora Emila Constantinesca, jehož programem byla ekonomická prosperita a sociální smír. Kandidáta do voleb postavili také nacionalisté, konkrétně Rumunská strana národní jednoty, která přihlásila Gheorghe Funara. Je to další známka nárůstu aktivity extremistických uskupení, která v těchto volbách zaznamenala relativní úspěch (viz výše – spojení s FDSN). Největším favoritem byl však obhajující Ion Iliescu, jenž kandidoval za Demokratickou frontu národní spásy. Iliescu také postoupil do druhého kola se sedmačtyřiceti procenty hlasů, kde se měl utkat s Emilem Constantinescem, který v prvním kole získal těsně přes 31 % hlasů. Gheorghe Funar skončil třetí s 11 %. Stejně jako v předchozích volbách se ukázala odlišnost výrazně maďarských regionů, kde Constantinescu nad Iliescem s přehledem vítězil, v regionech bez výrazné maďarské menšiny tomu bylo naopak. Druhé kolo voleb se konalo 11. října a zvítězil v něm Ion Iliescu poměrem 61:39, tedy velkým rozdílem. V parlamentu však neexistovala rozhodující většina a FDSN se k premiérskému postu nehrnula, Iliescovi silné ústavní pravomoci byly v této situaci významnější než jindy. Vláda, která byla po volbách zformována, byla úřednická s podporou FDSN a jejích tří spojenců (PUNR, PRM a PSM). V jejím čele stál Nicolae Vacaroiu (Gallagher, 2005: 104-105, 107) V této situaci figuroval Ion Iliescu jako nejvýraznější politická figura, jejímuž vlivu je těžko odporovat. Staronový prezident však této pozice ne vždy využíval. Nechával vládě volnou ruku v běžném každodenním provozu, v případě důležitých rozhodnutí se však nešlo zbavit dojmu, že vycházejí od prezidenta (který by měl dle ústavy být nestranický) či od vedení FDSN (Sellin v Carey, 2004: 121).

V polovině roku 1993 se Demokratická fronta národní spásy přejmenovala na Rumunskou stranu demokratického socialismu (*Partidul Democratie Social din Romania, PDSR*), jejíž struktury byly obsazeny lidmi, kteří byli bez vlivu a zcela pod vlivem Iona Iliescu, který mohl stranu bez problémů ovládat (Gallagher, 2005: 113). Tato strana stála za úřednickou vládou, která byla podporována též třemi extremistickými politickými stranami PUNR, PRM a PSM, mezi těmito stranami a

PDSR však začalo docházet k roztržkám. Jednalo se o tlak, kterým si extrémisté vynutili účast na vládě, největším problémem pak byla neshoda na rumunsko maďarské dohodě, která měla ukázat Rumunsko jako otevřenou společnost a přiblížit jej západním strukturám. Extremisté byli proti a tyto spory vyústily až v rozpad koalice. Ani opozice však nebyla jednotná. Demokratická konvence Rumunska (CDR), jež zastřešovala šest opozičních stran, měla své vnitřní spory a menší strany si stěžovaly, že v CDR vládne Křesťanskodemokratická strana rolnická a nebere ohled na ostatní strany. Situace se vyhrotila, když dal předseda CDR Emil Constantinescu čtyřem stranám (PSDR, PER, UDMR a PL'93 – *Partidul Liberal '93*) měsíční ultimátum pro podpis stranického dokumentu, který mimo volebních dohod, jako například podpora jednoho společného kandidáta v prezidentských volbách, vyjadřoval podporu ústavnímu textu, a to včetně prvního ustanovení článku 1 („*Rumunsko je suverénní, nezávislý, unitární a nedělitelný národní stát.*“ (Rumunská ústava 1991, článek 1)). Problémem bylo, že toto prohlášení měl podepsat i Demokratický svaz Maďarů v Rumunsku (UDMR), který se s článkem 1 odmítal smířit. Další tři strany pak maďarskou stranu v nepodepsání dokumentu podpořily. Tento spor ve finále vedl k odchodu mnoha stran z CDR (odešly například PAC, PL'93 či PSDR). S blížícími se volbami tak byla opozice rozštěpena, vládní koalice PDSR a tří extremistických stran na tom nebyla o mnoho lépe (Roper, 2004: 78).

2.4. První alternace moci

V roce 1996 se konaly dvoje volby. První z nich byly volby komunální, v nichž se naplno ukázala nespokojenost s vládou Nicolae Vacaroiu. Ta ve volbách ztratila mnoho postů v městských radách i starostů. K volbám se ve velké míře nedostavili tradiční voliči PDSR, tedy lidé s nižším vzděláním a starší voliči. PDSR se tak udržela hlavně na venkově, z větších měst se jí podařilo zvítězit pouze v Galati. Vláda během svého mandátu posílala méně peněz městům, která řídila opozice a voliči to identifikovali jako hlavní zdroj problémů na místní úrovni. Částečně měli pravdu, částečně díky tomu unikli před nevolí někteří neschopní starostové. Propad PDSR znervózněl, jelikož se blížily parlamentní volby, které se měly konat v listopadu. Proto začala strana vést agresivní kampaň, která se vyhrotila do té míry, že v opozici vyvolávala strach ze zfalšování volebních výsledků. Zároveň vláda zavrhlá myšlenku na zvýšení uzavírací klauzule z 3 % na 5 %. Na tomto kroku lze vidět jak moc se PDSR spoléhala na opětovné povolební spojení s extremisty, z nichž někteří by pětiprocentní hranici

nemuseli překročit (Gallagher, 2005: 135-136). V listopadových volbách do obou komor parlamentu a volbě prezidenta došlo k události, na níž ukazoval propad popularity vlády Nicolae Vacaroiu i PDSR. Ukazatelem možného vývoje byl i výsledek lokálních voleb, přesto však nepanovala shoda na tom, že k alternaci u moci skutečně dojde, navíc v takové míře, jak se tomu stalo. CDR jako hlavní opoziční síla získala těsně přes 30 % hlasů ve volbách do poslanecké sněmovny, v senátních volbách pak ještě o několik desetín procenta více. Na druhém místě skončila Rumunská strana demokratického socialismu (PDSR) s 21 % ve sněmovních volbách a 23 % ve volbách senátních. Vládu tak sestavovala CDR, která utvořila koalici se Sociálně demokratickou unií (*Uniunea Social Democrata, USD*) a maďarskou UDMR. Završením změny bylo to, že ve druhém kole prezidentských voleb, kde se utkal Ion Iliescu s kandidátem CDR Emilem Constantinescu také zvítězil opoziční kandidát, alternace moci byla tedy úplná. Vítězství CDR a Emila Constantinescu vypadalo jako trest pro Iona Iliescu a vládu PDSR, která neplnila předvolební sliby a během celého právě skončeného volebního období byla nepopulární, ve skutečnosti však bylo produktem pohybu v rumunské společnosti, která si uvědomila, že starý systém založený na paternalismu a vedený bývalými straníky v čele s Ionem Iliescem nefunguje a že je třeba větší změny, aby bylo dosaženo zlepšení situace. Volba CDR tak byla výrazem důvěry, že tato strana dokáže takovou změnu přinést (Craiu v Pridham, Gallagher, 2000: 184). Extrémně nacionalistické strany ve volbách ztratily, a to i přesto, že v období před nimi se jim dařilo zvyšovat svůj vliv nátlakem na PDSR. Ztrátu extremistů lze vysvětlit vnitřními spory, které tyto strany postihly v posledních měsících před volbami. Nejvíce ztratila PSM, která se do parlamentu vůbec nedostala a PUNR, která ztratila pozici největší (ve smyslu počtu poslaneckých mandátů) politické strany v tomto segmentu. Tou se nově stala Strana velkého Rumunska s devatenácti poslanci. PUNR měla o jednoho poslance méně. Na získaném počtu hlasů – 4,5 % u PRM, respektive 4,4 % u PUNR – je též vidět, že pokud by došlo ke zvýšení uzavírací klauzule, žádná z extremistických stran by se do parlamentu nedostala (Roper, 2004: 80-81).

Situace po volbách však zdaleka nebyla ideální demokracií. Nová vláda i prezident Emil Constantinescu podnikli určité kroky, které je možné označit za pozitivní, objevily se však i problémy. Mezi pozitivní opatření v domácí politice lze počítat například snahu o větší nezávislost justice, na druhou stranu však vláda vydala během svého prvního roku v úřadu mnoho nařízeních (přes 500). Tato nařízení ukazují na velmi špatné vztahy s parlamentem a zároveň na pocit vlády, že jakmile je jednou v úřadě, je rozhodování

zcela v jejích rukou. Legislativa, exekutiva a jurisdikce tímto ztrácejí již tak křehkou rovnováhu. Během roku 1998 se pak ukázala křehkost koaliční vlády CDR, když se její členské strany nedokázaly shodnout a rozhodly se stáhnout své ministry z vlády. Naproti tomu v zahraniční politice dochází k výraznému posunu. Rumunsko se oficiálně začíná snažit o vstup do Evropské unie a Severoatlantické aliance. Na summitu NATO v Madridu v roce 1997 se pozitivnímu vývoji „*směrem k demokracii*“ v Rumunsku dostalo pochvaly v oficiální tiskové zprávě M-1 (97)81. (Craiu in Pridham, Gallagher, 2000: 186; NATO Press Release M-1 (97)81) Vnitřní problémy vlády však přetrvávaly i poté co došlo ke zmíněnému stažení ministrů, po němž byl Victor Ciorbea v čele vlády vystřídán Radu Vasilem.

Problémy vlády však pokračovaly a v lednu 1999 začali stávkovat ti samí horníci, kteří byli těsně po revoluci použiti k potlačení studentské opozice. Jejich stávky a pochod na Bukurešť byly vyvolány uzavíráním dolů v údolí Jiu. V jednu chvíli hrozilo propuknutí násilí a prezident Emil Constantinescu zvažoval vyhlášení výjimečného stavu, nakonec se však situaci podařilo uklidnit dohodou. (Roper, 2004: 84) Fakt, že některé skupiny obyvatel byly ochotné uchýlit se k řešení problémů prostřednictvím násilí (ať již při předchozím incidentu či v tomto případě) naznačuje, že ve společnosti stále existovaly segmenty, které stále ještě nepřijaly myšlenky a principy občanství plně za své. (Ciobanu, 2007: 1431)

2.5. Pyrrhovo vítězství extremistických stran

Další volby se v Rumunsku konaly v roce 2000 a došlo při nich k obrácení výsledků z roku 1996. Jasně v nich zvítězila PDSR, naopak CDR, která triumfovala v předchozích volbách, propadla když získala pouze 5,7 % hlasů a nepřekročila tak volební práh (ten byl pro koalice v roce 2000 nastaven na 10 %). Bylo to způsobeno vládní nestabilitou a špatnými hospodářskými výsledky posledních čtyř let, během nichž se Rumunsko v rozvoji zpozdilo za ostatními postkomunistickými státy, a to včetně sousedního Bulharska. CDR se nepodařilo pozvednout životní úroveň, tedy to, co od ní její voliči očekávali. Ekonomická reforma Rumunska také přestala být středem pozornosti voličů, kteří se zaměřili spíše na jiná témata (například boj proti korupci a nacionalismus) (Roper, 2003: 85, 89, 91, 98). Ve volbách přirozeně kandidovaly i strany extremistické a strany národnostních menšin. Ve svých segmentech byly největšími stranami Strana velkého Rumunska (PRM) a Demokratický svaz Maďarů v Rumunsku (UDMR). Maďarů žilo v roce 2000 v Rumunsku 6,1 % (CIA World

Factbook 2000) a tento podíl víceméně koreluje s volebním výsledkem UDMR, která získala 6,8 % hlasů ve volbách do Poslanecké sněmovny a 6,2 % hlasů ve volbách senátních, nicméně analýza hlasovacích vzorců rumunských národnostních menšin není předmětem této práce, prokazování kauzality by přesáhlo požadovaný rozsah. PRM zažila ve volbách v roce 2000 historický úspěch se ziskem 19,5 % hlasů ve volbách sněmovních a dokonce 21 % ve volbách senátních. To znamenalo zisk pětiny všech křesel v parlamentu a historicky nejlepší volební výsledek PRM a vlastně jakékoliv extremistické strany v Rumunsku od roku 1989. Tento triumf byl ještě umocněn úspěchem prezidentského kandidáta PRM Corneliu Vadima Tudora, který postoupil do druhého kola volby, kde se utkal s Ionem Iliescem, který po pauze způsobené vítězstvím Emila Constantinesca opět kandidoval na prezidenta (Gross, Tismaneanu, Mungiu-Pippidi, 2005: 148). V prvním kole těchto voleb získal první Ion Iliescu 36,4 % hlasů, druhý Corneliu Vadim Tudor 28,3 % hlasů a třetí Theodor Stolojan z Národní liberální strany (*Partidul Național Liberal, PNL*) 11,8 % hlasů. V kole druhém pak Ion Iliescu zvítězil nad Tudorem poměrem 66,9:33,2 (Gross, Tismaneanu, Mungiu-Pippidi, 2005: 150) Přesun hlasů mezi prvním a druhým kolem prezidentských voleb by mohl být zajímavým tématem pro samostatný výzkum s cílem zjistit, pro kterou skupinu obyvatel byl Ion Iliescu natolik nepřijatelný, že se rozhodla hlasovat pro kandidáta PRM.

Jako jeden z důvodů úspěchu Corneliu Vadima Tudora za PRM lze vidět i fakt, že dosavadní prezident Emil Constantinescu se rozhodl ve volbách nekandidovat a strany sdružené v CDR se nedokázaly shodnout na jiném společném kandidátovi, každá z nich tak ve volbách podporovala kandidáta vlastního, čímž došlo k roztržitému hlasování pro tyto kandidáty. Na druhou stranu se ve druhém kole většina voličů spojila, a to ani ne tak za postavou Iona Iliesca jako spíše za myšlenkou porážky Tudora. Pro Iliesca jako pro spíše levicově zaměřeného kandidáta tak hlasovala i velká část maďarské menšiny, která je zaměřená spíše středopravicově. Hlasovat pro Tudora však bylo pro Maďary jednoduše nepředstavitelné. Výsledkem bylo výše zmíněné dvoutřetinové vítězství Iona Iliescu. (Boamfa, 2011: 388-389) Úspěchy extrémně nacionalistických stran posílil i pocit odcizení, který mnoho voličů vnímalo ve vztahu k politice. Mnoho občanů se neztotožňovalo s kroky vlády a mělo pocit, že tyto kroky jsou činěny bez ohledu na ně. Tento sentiment se netýkal pouze voleb v roce 2000, projevil se i ve všech předchozích volbách, v těchto však jako významná síla působil naposledy, ve volbách dalších již se o tak důležitou sílu nejednalo. (Ciobanu, 2007: 1431)

K vysokým ziskům nacionalistickým stranám dopomohla i ortodoxní církev, která je s více než 85 % věřících nejpočetnější v zemi a, jak již bylo zmíněno výše, používala nacionalistickou rétoriku k prosazení vlastních politických cílů. Nejen že se jedná o církev nejpočetnější, v Rumunsku se těší i neobyčejné důvěře. Důvěra v církev se v letech 1996 – 2007, tedy v letech, které citovaná práce sleduje, vždy pohybovala nad 80 - 85 % v ročním průměru (v některých měsících tato důvěra klesla pod tuto hranici). Naproti tomu politické instituce se v Rumunsku obecně těší velmi malé důvěře. Ve sledovaném období se důvěra v prezidenta nikdy nevyšplhala nad 60 %, důvěra ve vládu nad 50 %, důvěra v parlament nad 40 % a politickým stranám v nejlepším roce věřilo pouhých 15 % lidí, ve třech případech sledovaného období byla dokonce důvěra v politické strany jednociferná. Je tedy pochopitelné, že politici se snaží před volbami spojovat své jméno s církví a zvýšit tak svou důvěryhodnost u společnosti (Iancu, Balaban, 2009: 152, 163). Přijmeme-li tvrzení o nacionalistické rétorice církve a o velké důvěře rumunské veřejnosti v tuto církev, můžeme usuzovat, že se mohlo jednat o jeden z faktorů, který napomohl velkému zisku extrémně nacionalistických stran v těchto volbách. Nicméně, jak uvidíme dále, v dalších volbách v roce 2004 získají extremisté mnohem méně hlasů při víceméně stejné míře důvěry v církev. Toto vysvětlení tím pádem neobstojí a bude třeba hledat jinou příčinu volebního triumfu PRM a Corneliu Vadima Tudora.

Po volbách v roce 2000 díky neúspěchu CDR přestala být relevantní politickou silou i PNTCD, jedna z nejstarších rumunských politických stran. K moci se navrátilí PDSR započala svou modernizaci, která měla podobu vstupu do evropských struktur sdružujících socialistické strany a spojení s další historickou stranou, sociálními demokraty do Sociálně demokratické strany (*Partidul Social Democrat, PSD*). Dalším zajímavým momentem bylo i to, že strana si za svého koaličního partnera nezvolila extremistickou PRM, jako tomu bylo naposledy, když byla u moci. Namísto toho přizvala PSD do vlády Demokratický svaz Maďarů v Rumunsku, tedy stranu národnostní menšiny. Na druhou stranu je možné u PSD vyzorovat zbytky její přízně pro extremistické strany, a to v jejím spojení se Socialistickou stranou práce (PSM), tedy nejmenší extremistickou stranou z tria stran, se kterými PSD vládla během svého posledního angažmá. PSD si také udržela mnoho vlivu v regionech, například tím, že ve spolupráci s místními elitami, často podezřelými z korupce (během volebního období 2000 – 2004 došlo k mnoha přechodům starostů k PSD, na konci volebního období jich pod záštitou této strany fungovaly zhruba dvě třetiny), omezovala v těchto regionech

přístup k opozičním novinám. (Ciobanu, 2007: 1438 - 1439) Příkladně na změně v přístupu k volbě koaličních partnerů ze strany PSD můžeme vidět, jak se snížila relevance PRM ve stranickém systému Rumunska a naopak se pro PSD stalo přijatelným spolupracovat s UDMR.

Před touto vládou stál nesnadný úkol přijetí nové ústavy, takové, která by byla v souladu s právem Evropské unie a umožnila tak Rumunsku vstup do tohoto společenství. Bylo třeba adresovat mnoho problémů od přílišného důrazu na národní suverenitu (který byl přítomen v mnoha ústavách postkomunistických zemí jako reakce na historickou zkušenost se Sovětským svazem) - tento důraz byl v rozporu s některými ustanoveními z práva Evropské unie, například v přístupu k cizincům – po změnu přístupu k vlastním národnostním menšinám. Myšlenka revize ústavy vyšla od rumunské politické elity, k jejímu schválení však došlo v referendu, jež bylo závazné a muselo se jej zúčastnit alespoň 50 % oprávněných voličů. Tato revize, přestože jí předcházela rozsáhlá debata včetně několika hodnotících zpráv Benátské komise Rady Evropy (viz dále), debatu o ústavním textu neukončila a části občanské společnosti měly dále zájem na zpřesnění textu, zejména v oblasti některých práv a svobod stejně jako v oblasti veřejné kontroly institucí. Diskuze vyvrcholila v roce 2013 neúspěšným pokusem o další revizi ústavy, v němž byla občanská společnost mnohem aktivnější než v roce 2003, kdy změna proběhla víceméně podle top-down modelu. (Gherghina, Miscoiu, 2016: 27, 30) Tato událost však nezapadá do zvoleného časového rámce této práce, proto se jí nebudu blíže zabývat.

2.6. Konec postkomunismu

Rok po přijetí nové ústavy, tedy v roce 2004, se konaly další parlamentní a prezidentské volby. Na post prezidenta v těchto volbách již nekandidoval Ion Iliescu, v barvách PSD se o úřad ucházel Adrian Nastase, proti němuž stál, jako nejvýraznější kandidát, Traian Basescu za předchozí rok vzniklou Aliancí Pravda a spravedlnost (*Alianța Dreptate și Adevăr, D.A.*) složenou z Národní liberální strany (PNL) a Demokratické strany (PD), která, stejně jako Basescu, do voleb vstupovala s velmi silnou protikorupční rétorikou. V probouzející se rumunské občanské společnosti byla po takovém programu poptávka a po volbách tak došlo k další alternaci u moci, když po volbách od PSD k D.A. přešlo 30 poslanců Humanistické strany (*Partidul Umanist Român, PUR*). PRM Corneliu Vadima Tudora si oproti minulým volbám pohoršila na přibližně 13 % hlasů, zatímco UDMR se stabilně drží okolo procent šesti. Vzhledem k tomu, že žádná strana

nedokázala složit vládu sama, byla po tom, co nový prezident Traian Basescu jmenoval premiérem předsedu PL Calina Popesca Tariceana, ustavena koalice D.A. a UDMR s podporou bývalých poslanců PUR, kteří přešli na stranu D.A.. (Ciobanu, 2007: 1440-1441) Tyto volby a jejich výsledek je možné označit za uzavření první části přechodu od volební demokracie k demokracii liberální a k právnímu státu nebo, slovy Grosse, Tismaneana a Mungiu-Pippidi, konec postkomunismu. Jistě, Rumunsko čeká ještě dlouhá cesta, ale tím, že se k moci dostala vláda, která není výrazně spojena s minulým režimem, se však otevírá možnost k prosazení skutečné proměny rumunské společnosti na rozdíl od změn „na oko“, které byly doménou vlád předchozích, zejména pod vedením PSD⁶. (Gross, Tismaneanu, Mungiu-Pippidi, 2005: 160) To, že tato očekávání nemusela být zcela naplněna a Rumunsko se potýkalo a dodnes potýká s mnoha problémy, je věc jiná, do této práce však již nepatří.

Zajímavým tématem se před volbami stala i možnost autonomie národnostních menšin, zejména maďarské. Maďarská občanská aliance svojí velmi nekompromisní rétorikou k tomuto tématu začala ohrožovat úspěch UDMR v těchto volbách. Aby se UDMR dostala přes volební práh a nezůstala pouze u jednoho vyhrazeného mandátu v Poslanecké sněmovně, zvolila jinou strategii a rovnou označila myšlenku jednostranného vyhlášení autonomie maďarské minority za nerealistickou (Decker, 2007: 442). Díky tomuto kroku se později dostala do koalice s vládnoucí stranou a otevřela si tak cestu k představení zákona o národnostních menšinách (viz níže).

2.7. Přístupové rozhovory a vstup do EU

Rumunsko zažádalo o členství v Evropské unii v roce 1995 společně s Bulharskem. Přístupové rozhovory započaly roku 2000, v roce 2002 byl stanoven termín vstupu na rok 2007. K završení rozhovorů došlo v roce 2004 a o rok později byla podepsána přístupová smlouva mezi Evropskou unií a oběma kandidujícími zeměmi. (Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania: 12) Již v roce 2001 však bylo jasné, že dva balkánské státy nestihnou ukončit rozhovory tak, aby byly součástí rozšíření z roku 2004. Důvodem tohoto zpoždění byl fakt, že reformy po pádu komunismu zde probíhaly mnohem pomaleji a s většími obtížemi než v jiných státech. Kladení podmínek během přístupových rozhovorů bylo hlavní pákou, jíž mohla Evropská unie použít k tlaku na demokratizaci kandidátských zemí. Jednalo se zejména o trvání na splnění Kodaňských kritérií pro vstup z roku 1993. Pro tuto práci jsou

⁶ Nebo PDSR, FDSN, FSN, jak se toto uskupení během devadesátých a nultých let nazývalo.

nejdůležitějším kritériem „*stabilní instituce zaručující demokracii, právní stát, lidská práva, ochranu menšin a respekt k nim*“⁷. Evropská unie se snažila kandidujícím zemím s naplněním těchto kritérií pomáhat, zároveň po nich však vyžadovala, aby společné evropské právo bylo nejen přijato, ale i náležitě aplikováno. Z tohoto důvodu například Unie požadovala posílení kapacity soudů a úřadů tak, aby byly schopné evropské právo efektivně vymáhat. Tato administrativní kapacita, ač není oficiální součástí Kodaňských kritérií, byla Evropskou unií brána jako *de facto* podmínka vstupu. (Nikolova, 2006: 394 – 396)

EU přistupovala k rozhovorům s Rumunskem a Bulharskem jako ke skupinovému jednání, což se v roce 2003 stalo zdrojem obav pro Bulharsko, jelikož mělo při jednáních a naplňování podmínek větší úspěchy než Rumunsko a hrozilo tak, že méně úspěšný stát by mohl zdržet rozhovory i vstup do Unie jako takový. Evropská komise však trvala na spojeném jednání a na jeho ukončení do roku 2004. Jednání s oběma státy se v tomto termínu podařilo uzavřít a Rada Evropské unie na svém jednání 16. a 17. prosince 2004 schválila na základě hodnocení Evropské komise stanovisko, že Rumunsko i Bulharsko splnily výše zmíněné politické podmínky z Kodaňských kritérií a očekává se, že do data vstupu, tedy do 1. ledna 2007 splní i podmínky ekonomické („*funkční tržní ekonomika a schopnost obstát v konkurenčním prostředí*“⁸) a právní („*implementace evropského práva, schopnost dostát závazkům členství*“⁹). (Nikolova, 2006: 403, 405 – 406) Zda byla tato kritéria skutečně při vstupu splněna, nemusí být zcela jasné. D. Christopher Decker naznačuje, že v závislosti na zvolené argumentaci je možné tvrdit, že Kodaňská kritéria nesplnil žádný ze dvanácti států, které vstoupily do Evropské unie v letech 2004 a 2007. Na druhou stranu jiná linie argumentace považuje samotné přijetí do Evropské unie za důkaz splnění Kodaňských kritérií (Decker, 2007: 448). Z tohoto přístupu budu vycházet i nadále.

3. Ústavní změny

Tato kapitola si klade za cíl podrobněji prozkoumat rumunské ústavy z let 1991 a 2003. V prvním případě půjde o pohled na text ústavy, v případě druhém se pak zaměřím zejména na změny oproti textu z roku 1991.

⁷ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en

⁸ tamtéž

⁹ tamtéž

3.1. Rumunská ústava 1991

Základní myšlenky ústavy z roku 1991 byly naznačeny výše, zde rozeberu několik konkrétních článků ústavy. Půjde o články, které se týkají menšin a specifik fungování rumunského politického systému. Článek 13 stanovuje jako oficiální jazyk rumunštinu. V článku 148 věnovaném omezením revize ústavy je navíc zapovězeno měnit článek o rumunštině jako jediném oficiálním jazyku. Největší etnická menšina, Maďaři, tvořila v roce 1991 necelých 9 % z 23 milionů obyvatel Rumunska, podíl ostatních menšin (Němci, Romové, Rusové, Ukrajinci, Srbové, Chorvati, Turci) činil dohromady dvě procenta (CIA World Factbook 1991). Ústava národnostním menšinám, zejména Maďarům, vychází v jazykové oblasti částečně vstříc. V článku 23 je ustanovena povinnost informovat zatčeného člověka o důvodech jeho zadržení „*v jazyce, jemuž rozumí*“. Možnost hovořit jinak než rumunsky za pomoci překladatele mají pak před soudem všichni, kdo rumunsky nemluví, ovšem pouze v případě trestních jednání je tato služba zdarma. Při civilních sporech jsou tak příslušníci národnostních menšin (i cizinci, těmi se však tato práce zabývat nemá) znevýhodněni nutností zaplatit za překladatelské služby, což zvyšuje náklady na proces. (článek 127) Pro národnostní menšiny je však mnohem důležitější článek 32, který jim zaručuje právo učit se svůj mateřský jazyk stejně jako to, že tento jazyk může být využíván ve školách v zákonném rámci. Menšiny měly také částečně garantované zastoupení v parlamentu, který je dvoukomorový, tvořený Poslaneckou sněmovnou a Senátem. (článek 58) Podle článku 59 mohla být každá národnostní menšina reprezentována jednou oficiální organizací, a pokud tato organizace nezískala žádné mandáty ve volbách, mělo jí být přiděleno jedno křeslo v Poslanecké sněmovně. Není to mnoho, nicméně zajišťuje to menšinám alespoň minimální přístup k rozhodování a především ke zviditelnění. Velmi silnou pozici dává ústava prezidentovi, kterému je věnována celá kapitola. Prezident je volen na čtyři roky dvoukolovým absolutně většinovým systémem, v němž do druhého kola postupují první dva kandidáti z kola prvního za předpokladu, že v prvním kole nikdo nezískal nadpoloviční většinu hlasů. Z prezidentských pravomocí jich vystupuje několik, které mají za následek již zmíněnou velkou sílu rumunského prezidenta. Mezi nejvýraznější pravomoci patří možnost vyhlásit referendum o záležitostech domácí politiky (po nejasně formulované „*konzultaci s parlamentem*“, článek 90) a možnost vydávat prezidentské dekrety, které jsou následně publikovány mezi zákony (zde je částečně omezen nutností kontrasignace premiérem, ovšem pouze v některých případech, zejména těch, které se týkají mezinárodních smluv, stavu nouze či válečného stavu,

článek 99). Velmi silnou roli má prezident i při formování vlády. Jejího předsedu vybírá zcela volně, nemusí přitom brát ohled na výsledky voleb. Výjimkou je situace, v níž jedna ze stran získala absolutní většinu v Parlamentu. Jmenovaný kandidát pak má deset dní na předložení seznamu členů jeho vlády spolu s jejím programem. Vládě dává důvěru nadpoloviční většina všech poslanců a senátorů. Prezident má možnost konzultací „*důležitých záležitostí*“ s vládou a může se účastnit zasedání vlády. Pokud tak učiní, těmto zasedáním předsedá. (Články 85 a 86) Podobně volnou ruku jako při výběru premiéra má prezident i při výběru tří ústavních soudců (dalších šest je voleno shodně po třech Poslaneckou sněmovnou a Senátem). Dalším zajímavým úřadem, který ústava zavádí je pak prefekt. Tento prefekt, který působí v každém okrese a je jmenován vládou, má dohlížet na služby státní správy, zejména pak ministerstev, které jsou poskytovány přímo v místě. Článek 122, který funkci prefekta zřizuje, mu dává také pravomoc napadat městské vyhlášky u správního soudu. Platnost takto napadnuté vyhlášky je pozastavena, sama hrozba jejím napadnutím tak může působit tlak na její změnu ještě před schválením. Možnost úředníka jmenovaného vládou zasahovat tímto způsobem do místní samosprávy tak může, při extrémním využití, být v rozporu s článkem 119, který hovoří o principech lokální autonomie a decentralizace místních samospráv. (Rumunská ústava: 1991)

3.2. Rumunská ústava 2003 a změny oproti ústavě 1991

V roce 2003 došlo v Rumunsku k revizi ústavy. Tato revize, jak uvidíme dále, proběhla s vědomím budoucího vstupu do Evropské unie a měla za cíl připravit rumunské právo na tento vstup a zajistit kompatibilitu s právem evropským. Ústava zůstala v mnoha bodech stejná, v mnoha dalších však došlo k jejímu zpřesnění, doplnění, změně či jen „uhlazení“ jazyka, jímž hovoří. Například hned v prvním článku ústavy o rumunském státě přibyly dva odstavce o rozdělení moci mezi legislativu, exekutivu a jurisdikci a jejich rovnováze a o nadřazenosti ústavy jiným zákonům. Změny v ústavě si můžeme pro potřeby této práce rozdělit do třech skupin na změny dotýkající se národnostních menšin, změny týkající se vstupu do Evropské unie a další změny v ústavě.

Ústava z roku 2003 je k národnostním menšinám vstřícnější než ta z roku 1991. Článek 73 nově říká, že postavení národnostních menšin bude vymezeno organickým zákonem. Ke schválení takového zákona je třeba nadpoloviční většina všech členů jednotlivých komor parlamentu. Ke schválení běžného zákona je třeba nadpoloviční většina členů přítomných při hlasování. (článek 76) Článek 120 zabývající se základními principy

vlády na lokální úrovni byl rozšířen o záruku, že v oblastech s výrazným podílem příslušníků národnostní menšiny mohou její členové komunikovat s úřady pomocí svého jazyka, a to ústně i písemně. Postavení národnostních menšin se zlepšilo i před soudy, kde pro ně je k dispozici překlad a tlumočení, jejichž cílem je „zabránit zdržování chodu justice bez dalších nákladů pro zúčastněné strany“. V ústavě z roku 1991 měly národnostní menšiny stejné postavení jako nyní cizinci, kterým je tlumočnick k dispozici zdarma pouze v kriminálních kauzách. (článek 128)

V případě změn týkajících se vstupu do Evropské unie je tento vstup často zmíněn přímo v textu ústavy. Jedná se o článek 16, podle něhož budou po vstupu Rumunska do EU mít občané Unie splňující zákonné požadavky možnost kandidovat do místních správních orgánů a článek 38, který rumunským občanům zaručuje, samozřejmě též po vstupu do EU, právo volit a být voleni do Evropského parlamentu. V článku 137 pak rumunská ústava z roku 2003 uznává možnost, že po vstupu do Unie země přijme Euro. Časový rámec ani bližší podmínky nejsou uvedeny, pouze to, že k tomu má dojít prostřednictvím schválení organického zákona. Nejvíce se Evropské unie dotýká článek 148 nazvaný *Integrace do Evropské unie*. Je zde určen způsob, jakým dojde ke schválení přístupové smlouvy a jakékoliv její případné revize (na společném zasedání obou komor parlamentu dvouřetinovou většinou všech poslanců i senátorů). Článek dále říká, že za implementaci všech závazků vyplývajících ze vstupu do Evropské unie ručí společně parlament, president, vláda i justiční orgány.

Do ústavy také přibylo několik zcela nových článků týkajících se nejrůznějších oblastí. Článek 33 zaručuje přístup ke kultuře a možnost každého občana rozvíjet svou spiritualitu. Není zde výslovně zaručena ochrana kultury národnostních menšin, hovoří se však o ochraně a rozvoji rumunského kulturního dědictví a živé kultury. Poslední část je pak zaměřena na propagaci rumunské kultury a jejích hodnot ve světě. Další nové články ústavy se zabývají například právem na zdravé životní prostředí (článek 35, doplňuje článek 34, který zakotvuje právo na ochranu zdraví a nacházel se již v ústavě z roku 1991), ekonomickou svobodou a svobodou podnikání (článek 45), podmínkami vypsání referenda (článek 90, je velmi stručný, uvádí pouze, že jej vypisuje prezident po konzultaci s parlamentem ve věci národního zájmu) a Ekonomickou a sociální radou (článek 141, opět stručný, jedná se o poradní těleso parlamentu, kompetence, složení a fungování není v ústavě řešeno, odkazuje se zde na organický zákon).

Poslední oblastí změn jsou úpravy, které se netýkají ani národnostních menšin, ani vstupu Rumunska do Evropské unie (a nejedná se přitom o zcela nové články). Hned

v prvním článku ústavy tak přibyly zmínky o rovnováze mocí a nadřazenosti ústavy ostatním zákonům. Dále se v ústavě již nevyskytuje povinná vojenská služba (článek 55), na druhou stranu byly rozšířeny články o ombudsmanovi (článek 58, nově má v ústavě zakotveného i zástupce), organických zákonech (článek 73, několik nových oblastí organických zákonů, nejdůležitější – týkající se národnostních menšin – je zmíněn výše), legislativní iniciativě (článek 74, zjednodušení pokud má iniciativa vycházet od občanů, nově je jich třeba menší počet – 100 000 oproti původním 250 000 v ústavě z roku 1991), procesu přijímání zákonů (článek 75, drobné změny, limity na projednání), prefektech (článek 123, vylučuje vztah podřízenosti mezi prefekty a místní samosprávou v jakémkoliv směru), rovného soudnictví (článek 124), státních zástupců (článek 131, vykonávají dohled nad policií) nebo například zpřesnění pravomocí a rozhodování Ústavního soudu (články 146 a 147). Změn se dočkaly i další články, většinou se však jednalo o kosmetické úpravy, které nejsou pro tuto práci důležité. (Rumunská ústava: 2003)

3.3. Benátská komise a její role při revizi ústavy

Ústava z roku 2003 prošla při svém vzniku několika externími hodnoceními. Jedním z nich byl názor Evropské komise pro demokracii prostřednictvím práva¹⁰, poradního tělesa Rady Evropy známějšího pod názvem Benátská komise. Tento orgán se zabývá právním poradenstvím zejména v oblasti demokracie, právního státu a lidských práv. Důležitou součástí její činnosti je poradenství státům, které procházejí přechodem k demokracii a snaží se tomu přizpůsobit svůj právní rámec, nejčastěji pak novou či revidovanou ústavu. (Benátská komise: online¹¹) Jedná se o široce uznávaný orgán spolupracující mimo jiné i s Evropskou unií, která přikládá jeho analýzám velkou váhu. Pro potřeby Rumunska vzniklo několik těchto hodnocení. Ta byla vypracována na rumunskou žádost s ohledem na vstup do Evropské unie, lze tedy předpokládat, že Unie bude výsledky tohoto hodnocení akceptovat. Zároveň zde vidíme souvislost s tezí o evropeizaci, která nemluví o přibližování se k praxi států Unie, ale i k praxi států Rady Evropy a tedy evropských států obecně. V prvním hodnocení (169/2001_rou) vydaném 9. Července 2002 jsou jako hlavní cíle textu označeny tyto:

- „*Konsolidace ochrany vlastnických práv*

¹⁰ Angl.: *European Commission for Democracy through Law*

¹¹ <http://www.venice.coe.int>

- *Revize rovnostářského pojetí bikameralismu, které způsobuje stagnaci legislativního procesu*
- *Přezkoumání aspektů legislativního procesu, zejména nouzových nařízení vlády*
- *Posílení pozice vlády v legislativním procesu zavedením hlasování o celých textech zákonů*
- *Nastavení procesu vyslovení nedůvěry jednotlivým ministrům¹²*
- *Konsolidace Soudní služební komise¹³*
- *Transformace Nejvyššího soudu na Kasační soud*
- *Rozšíření záběru Ústavního soudu a zrušení možnosti přehlasování rozhodnutí o neústavnosti dvěma třetinami členů v obou komorách parlamentu*
- *Zlepšení pojištění pro národní menšiny a jejich identitu*
- *Umožnit vstup Rumunska do struktur NATO a Evropské unie“ (Hodnocení Benátské komise „A“: článek 4)*

Z hlediska této práce vnímám jako nejdůležitější cíle zlepšené pojištění pro národnostní menšiny, změny legislativního procesu (omezení vládních nařízení a posílení ústavního soudu) a samozřejmě změny týkající se vstupu do Evropské unie a Severoatlantické aliance.

Text samotný se na mnoha místech zabývá volbou slov v určitých odstavcích návrhu ústavy (například v článku o ochraně soukromého vlastnictví doporučuje nahradit termín „chráněný majetek“ termínem „garantované vlastnictví“, jelikož pouhá ochrana nemusí být absolutní; tyto připomínky jsou do finálního textu zapracovány v jejich duchu – v tomto případě formulací „právo vlastnit majetek je garantováno“). Návrh ústavy také zmiňuje nemožnost získání vlastnických práv k pozemkům pro „cizince a osoby bez státního občanství“. Komise vyjadřuje pochopení pro motivaci, která za tímto ustanovením stojí, tedy obavu z možného „ovládnutí“ konkrétního území národnostní menšinou, nicméně upozorňuje, že se neslučuje s plánovaným vstupem do Evropské unie a zpochybňuje nutnost jeho přítomnosti v ústavním textu. Namísto toho je navrženo omezení kolektivního vlastnictví určitých částí území. Druhou zásadní poznámkou k návrhu ústavy je nutnost zajištění práv občanů Evropské unie z jiných členských států při lokálních volbách a při volbách do Evropského parlamentu. (Hodnocení Benátské komise „A“: čl. 15, 16, 17, 89) Konečným verdiktem zprávy o

¹² Angl.: *censure motion*

¹³ Angl.: *Judicial Service Commission*

návrhu rumunské ústavy pak je, že „*Tento text zachovává státní suverenitu, aniž by ztěžoval nutnou evropskou právní spolupráci.*“ (Hodnocení Benátské komise „A“: čl. 105)

V říjnu 2002 byl vydán doplňující názor, který hodnotil pozměněný návrh ústavy. Tato zpráva zmiňuje doporučení z minulé zprávy, která byla do návrhu textu ústavy zapracována i ta, která byla opomenuta či záměrně vynechána. Mezi zapracovaná doporučení patří zejména umožnění účasti v místních a evropských volbách občanům z jiných členských zemí EU (článek 7), odstranění ustanovení, že opakovaná absence na jednáních parlamentu implikuje rezignaci na mandát a odstranění nejasného ustanovení zakazujícího soudcům rozhodovat v souladu se zájmy politické strany (článek 13). Naopak k ustanovením, která je stále třeba upravit, patří určení mezinárodního práva jako nadřazeného právu rumunskému (článek 10) nebo přiznání práv a svobod všem obyvatelům, ne pouze rumunským občanům (článek 24). (Hodnocení Benátské komise „B“)

V prosinci 2002 byla Benátské komisi zaslána další verze ústavy, která již byla schválena rumunským Parlamentním výborem pro revizi ústavy ustaveným v červnu 2002. K tomuto textu Komise podala další názor. Nejpodstatnějšími (pro tuto práci) připomínkami je doporučení rozšíření záruky možnosti používání vlastního jazyka národnostními menšinami. Podle zprávy by bylo na místě zahrnout tuto záruku do článku o oficiálním jazyce (kterým je pouze rumunština). Dále je třeba znovu zvážit, zda je nutné v textu uvádět hranici dvacetí procent příslušníků národnostní menšiny v dané oblasti, která je nutná k tomu, aby byl jazyk této menšiny používán v úředním styku (článek 2). Druhým důležitým bodem, který zpráva oceňuje, je rozšíření práv pro národnostní menšiny, kterým je v návrhu ústavy přiznáno právo „*rozvíjet a vyjadřovat svou etnickou, kulturní, jazykovou a náboženskou identitu*“. Výhradou ke článkům ústavy, které se zabývají národnostními menšinami je využití termínu „*menšinová národní komunita*“ namísto „*národnostní menšina*“, což může posilovat vnímání takové skupiny jako cizího elementu, součásti jiného národa, který pouze žije v Rumunsku, ale jeho loajalita leží jinde (článek 8). (Hodnocení Benátské komise „C“) Ne všechny připomínky této zprávy byly do konečného textu zapracovány (například ukotvení jazykových záruk pro národnostní menšiny v článku o oficiálním jazyce), dvě výše zmíněné a dle mého názoru velmi důležité navrhované změny (vypuštění dvacetiprocentní hranice a změna termínu „*menšinová národní komunita*“) se však v ústavě z roku 2003 objevily.

4. Vývoj v postavení národnostních menšin a extremistických stran

4.1. Postavení menšin

Velmi záhy po pádu komunistického režimu se zaktivizovala maďarská menšina. Již během revoluce, 25. prosince 1989, došlo ke vzniku UDMR, Demokratického svazu Maďarů v Rumunsku, který přišel s požadavky na přístup maďarštiny do škol, maďarskou univerzitu, dvojjazyčné prostředí v oblastech, kde byla maďarská menšina zvláště početná (zejména v Transylvánii), částečnou autonomii a ustavení ministerstva pro menšiny (Cinpoes, 2010: 88). Tyto požadavky se časem kultivovaly a umírnily, což umožnilo zástupcům národnostních menšin postupně formulovat své požadavky v rámci legislativního procesu. Příklad vývoje postavení menšin je dobře znát na případu diskuse o přijetí zákona na ochranu statusu národnostních menšin.

4.1.1. Návrh zákona o statusu národnostních menšin a jeho reflexe

Ochrana práv menšin v Rumunsku se v průběhu setkávala se značným odporem nacionalistických hnutí. Hlavním argumentem je zpravidla obava z možného zisku domovských států konkrétních národnostních menšin (tedy reálně především Maďarska) ze zpomalení rozvoje Rumunska či dokonce obava z rozpadu území (Decker 2007: 438). V 90. letech minulého století byl vzhledem k výraznému zastoupení nacionalistických stran v parlamentu a vládě chladný vztah k minoritám v podstatě státní politikou a v této době byly také přijaty některé zákony porušující závazky vyplývající z mezinárodních úmluv o právech národnostních menšin, k jejichž dodržování se Rumunsko zavázalo. Jednalo se o zákon omezující užívání jazyků menšin při jednání s úřady, zákon o vzdělávání, který značně omezoval možnost dětí studovat v jejich rodném jazyce a zákon o užívání vlajky, hymny a státní pečeti, který byl jasně namířen proti oslavám maďarského národního dne (Decker, 2007: 440). Tyto zákony byly přijaty mezi lety 1991 a 1996.

Při volbách v roce 1996 nacionalistické strany zaznamenaly ztrátu oproti volbám předchozím a v roce 2000 šla nejsilnější strana PSD raději do koalice s UDMR, přestože nacionalistická PRM, s níž dříve PSD vládla, získala ve volbách celých 20 % hlasů. Tak byla zajištěna lepší příležitost pro představení zákonů týkajících se ochrany práv menšin. V roce 2004 ohlásila PSD jako součást své volební kampaně snahu představit zákon o statusu národnostních menšin a přistoupení k Chartě Rady Evropy o

regionálních a menšinových jazycích (Decker, 2007: 441). D.A., budoucí vítěz voleb 2004, ve své předvolební kampani tyto závazky s PSD sdílela a nakonec vytvořila koalici i s UDMR.

Návrh zákona o statusu národnostních menšin byl pečlivě připraven ve snaze reagovat na požadavky menšin žijících v Rumunsku (týkající se zejména možností využívat mateřský jazyk, podílet se na rozhodování na lokální i státní úrovni atp.) a zároveň se vyhnout bouřlivé reakci ze strany rumunských nacionalistů ale i občanů (ve strachu z dělení rumunského území). Leitmotivem zákona se tak stalo představení konceptu kulturní autonomie (Decker, 2007: 443). Jedná se o definici národnostní menšiny nevázanou na žádné teritorium a z toho vyplývající možnost rozhodování ve věcech jazykových, národnostních, kulturních a náboženských.

Zákon podrobně definuje etnické skupiny i pilíře jejich identity, zaručuje rovnost občanům Rumunska, odsuzuje diskriminaci a zavazuje se podporovat rozvoj etnických skupin, jejich kulturu i toleranci k nim a interkulturní soužití (Návrh zákona o statusu národnostních menšin, 2004: článek 1-7¹⁴). Zákon je v definici skupin tak podrobný, že stanovuje nejen podmínku existence dané skupiny v době „vzniku moderního rumunského státu“ (článek 3), ale dokonce v článku 74 vyjmenovává 21 etnických menšin, kterých se zákon specificky týká.

Zpráva Benátské komise, která byla v tomto případě požádána o zhodnocení návrhu zákona, stanovuje, že přijetí tohoto zákona by představovalo demonstraci vůle Rumunska chránit identitu jeho národnostních menšin a zároveň výrazně přispělo k posílení demokracie země (Hodnocení Benátské komise „D“: článek 8). Schválení zákona bylo mimo Benátské komise doporučováno i hodnotící zprávou Evropské unie z roku 2006. (Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania: 40)

Tento návrh zákona bylo nutné schválit jako organický zákon, nakonec parlamentem však neprošel. Jeho zamítnutí ovšem nebylo čistě odrazem strachu majoritní společnosti z uznání autonomie národnostních menšin. Proti zákonu v průběhu schvalovacího procesu vystupovalo i množství zástupců právě etnických skupin. Zákon například neuznává etnickou skupinu Csangos, která žije na území Rumunska dlouhodobě a Radou Evropy bylo doporučeno ji jako minoritu uznat i s právem na vzdělávání v

¹⁴ <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.pdf?type=pdf&serial=1131546546218>

mateřském jazyce (Parliamentary Assembly Recommendation 1521, 2001: online¹⁵). Tímto dochází k diskriminaci některých skupin, jiné se zase obávaly zhoršení své šance na zastoupení s přijetím nového zákona, proto se odpůrci návrhu zákona našli na obou stranách.

Návrh zákona byl tak odmítnut a až do vstupu do EU se zákonodárci nevrátili ke snaze přijmout širší zákonný rámec vztahující se k etnickým menšinám v Rumunsku. Přesto však průběh jednání ukázal schopnost široce jednat se zástupci etnických menšin a otevřenost k danému tématu, které se nedá srovnat s postojem parlamentu a vlády z doby o desetiletí dříve.

4.2. Postavení extremistů

Extremistické strany měly v Rumunsku silné zastoupení již velmi záhy po pádu komunistického režimu. Po volbách v roce 1992 získaly PRM, PUNR a PSM 12 % křesel v parlamentu a podpořily spolu s Demokratickou frontou národní spásy (později PDSR) vzniklou úřednickou vládu. Díky vysokému počtu křesel, který se podařilo nacionalistickým politickým stranám získat, na nich byla vláda Nicolae Vacaroiu závislá a bylo možné si diktovat podmínky, za kterých bude podpora trvat. Kromě postů velvyslanců či prefektů (na tato místa prosadili nacionalisté Rumuny i v převážně maďarských oblastech, kde měl být post sdílený, protest maďarské strany byl zbytečný) byl asi nejvýznamnějším postem, který se podařilo nacionalistům obsadit, ředitel státní televize. Ta už tak byla bod silným vlivem Iona Iliescu, poté, co se do jejího čela dostal Paul Everac, protizápadně smýšlející spisovatel, měli nacionalisté do médií ještě lepší přístup než dříve. Předseda Strany velkého Rumunska (PRM) Corneliu Vadim Tudor se na obrazovkách objevoval velmi často a objevila se i tvrzení, že Tudora vynesl do politiky Ion Iliescu a pobídl jej i k založení nacionalistické politické strany. Ať již byl Tudor Iliescovým výtvozem, který plnil jeho přání nebo ne, jedno je jisté: předseda PRM prezidenta silně podporoval, a to i ve chvílích, kdy spolu měli neshody, a Tudor byl přesvědčen, že prezident chybuje. Tento člověk se do budoucna měl stát jednou z nejvýraznějších postav nacionalistické scény v Rumunsku. Největší¹⁶ nacionalistická strana, Rumunská strana národní jednoty (PUNR) zase svého vlivu využila k tomu, aby

¹⁵<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680516dee>

¹⁶ Po volbách v roce 1992 měla Rumunská strana národní jednoty v Poslanecké sněmovně 30 mandátů, což představovalo 9,1 % všech mandátů. PUNR toho dosáhla ziskem 7,71 % hlasů ve volbách. Strana

si vymohla tři křesla ve vládě, a to tím, že v srpnu 1994 pohrozila nepodpořením klíčového privatizačního zákona, jehož podstatou nebyla pouze ekonomická transformace Rumunska, ale byl důležitý též pro obraz země na Západě. Zkraje roku 1995 pak všechny tři nacionalistické strany podepsaly dohodu o spolupráci s vládou, která byla vydávána za „vyjádření rumunské demokracie“, a to od stran, které při mnoha příležitostech veřejně zastávaly zřízení nedemokratické. Touto dobou však již byli jejich členové i sympatizanti v rumunské politice silně zakořeněni (Gallagher, 2005: 120-121). Jako příklad lze uvést Gheorghe Funara, předsedu Rumunské strany národní jednoty (PUNR), který se v roce 1992 stal starostou transylvánské Kluže a na tomto postu se udržel dvanáct let. Po celou dobu, kterou strávil na tomto postu, si Funar držel velmi ostrou, místy vysloveně agresivní rétoriku vůči maďarské menšině, kterou se nezdráhal urážet při každé příležitosti. Jedním z jeho návrhů byla například výzva Maďarsku, aby začalo pracovat na plánu přesunu Maďarů z Rumunska. Funar napadal i politickou stranu maďarské menšiny v Rumunsku, UDMR. Navrhoval, aby poslancům za tuto stranu byla omezena imunita a snažil se zabránit konání kongresu UDMR v Kluži, ovšem neúspěšně. Kancelář starosty sice měla vliv na udělování nejrůznějších povolení, jejich odepření však nebylo používáno jako forma nátlaku na Maďary, ale jako forma zvýhodňování spřátelených subjektů, takže nakonec si na diskriminaci stěžovali i Rumuni, kteří do těchto kruhů nepronikli. A vzhledem k tomu, že Gheorghe Funar postrádal z pozice starosty vliv na represivní složky, proběhlo jeho dvanáct let v křesle starosty Kluže „pouze“ za všeobecného pohoršení ze strany maďarské menšiny (Brubaker, 2006: 136-138).

Dalším důkazem silného zakořenění extremistů v rumunské politice je i dohoda PUNR, PRM a PSM ze začátku roku 1995, která mluvila o koordinaci vládních kroků mezi PDSR a extremistickými stranami. Ministerská křesla získala pouze Rumunská strana národní jednoty, pro zbylé dvě extremistické strany dohoda zajišťovala nižší vládní posty. Straně velkého Rumunska se však podařilo do textu dostat klauzuli mluvící o společném postupu proti jakýmkoliv případným „protirumunským aktivitám“. K upevnění pozice extremistů v Rumunsku přispěla také neochota opozice spolupracovat s PDSR a naopak. To nahnalo největší stranu extremistům přímo do náruče, neboť v zájmu udržení chatrné vlády jim bylo učiněno mnoho ústupků. Byly to snahy o udržení velmi nepopulární vlády, která třikrát čelila pokusu o vyjádření

velkého Rumunska (PRM) získala 3,89 % hlasů a 16 křesel (4,9 %), Socialistická strana práce (PSM) pak

nedůvěry, pokaždé však toto hlasování díky PDSR a třem extremistickým politickým stranám v parlamentu ustála. I aliance s extremistickými stranami však nebyla pro vládu jasnou záchranou a v roce 1995 se měl objevit konflikt, který znamenal vážné trhliny pro spolupráci ve vládní koalici. Ion Iliescu v srpnu toho roku začal tlačit na zrychlené vyjednání rumunsko-maďarské dohody, která měla přispět ke zlepšení vztahů jak s Maďarskem, tak i s maďarskou menšinou v Rumunsku a zároveň zlepšit obraz Rumunska na Západě, což by mu otevřelo cestu k integraci do západních struktur, zejména pak do Evropské unie a Severoatlantické aliance. Proti tomu se však postavily extremistické nacionalistické strany. Strana velkého Rumunska a Socialistická strana práce zcela odmítly dohodu podpořit a premiér Vacarioiu v reakci na tuto roztržku PRM vyloučil z koalice. Ta byla tímto krokem oslabena a PDSR se již nepodařilo znovu upevnit moc (Roper, 2004: 77-78).

Jak již bylo zmíněno výše, v dalších volbách v roce 1996 extremistické strany ztratily část svých voličů. Rok 2000 a volby, které se konaly, pro tyto strany (zejména PRM) znamenal značný volební úspěch (zhruba 20 % hlasů a pozice druhé největší strany v parlamentu a zároveň postup prezidentského kandidáta Corneliu Vadima Tudora do druhého kola volby, v němž získal třetinu hlasů). Nicméně ani přes tento úspěch nebyla PRM přijata jako koaliční partner, přestože strana vítězná (PSD) s nimi dříve vládla. Z toho lze usuzovat, že extrémně nacionalistické strany již nebyly přijatelným koaličním partnerem. Ve volbách v roce 2004 pak došlo k dalšímu propadu volební podpory Strany Velkého Rumunska na 13 %, což naznačuje klesající tendenci podpory této strany.

Závěr

V závěru práce bych se rád vrátil k BTI-Indexu zmíněnému v teoretické části a provedl porovnání jeho hodnot z roku 2003, kdy došlo k prvnímu hodnocení v rámci tohoto indexu a jeho hodnot z let 2006 a 2008, což jsou další dva roky, v nichž k hodnocení v rámci BTI-Indexu docházelo. Tyto roky zároveň rámuje rumunský vstup do Evropské unie, k němuž došlo v roce 2007. BertelsmannStiftung sleduje, jak již bylo zmíněno, dva číselné indexy. Oba se v průběhu sledovaného období průběžně zlepšovaly. V případě Status Indexu šlo o vývoj 7,3 – 7,89 – 8,31, v případě Management Indexu pak o vývoj 5,7 – 6,33 – 6,49. Oba indexy tedy během let předcházejících vstupu Rumunska

3,03 % hlasů a 13 mandátů (3,4 %). (Roper, 2004: 75)

do EU stoupaly. Status Index, který považují za důležitější, se zaměřuje na dvě hlavní oblasti, stav politické transformace a stav ekonomické transformace. Celková hodnota Status indexu se za sledované období pohybovala v rozsahu hodnoceném jako „Pokročilý“, tedy v druhé nejvyšší kategorii ohraničené hodnotami 7 a 8,5, přičemž mírně lepší hodnoty Rumunsko vykazovalo ve všech sledovaných letech ve stavu politické transformace. V této kategorii se Rumunsko dokonce pohybuje v nejvyšší kategorii „Demokracie ve stavu konsolidace“. Naproti tomu ve stavu ekonomické transformace je rumunské skóre horší, pohybuje se v kategorii „Funkční tržní ekonomika“ a do nejvyšší kategorie „Rozvinutá tržní ekonomika“ se dostává až v roce 2008, tedy v posledním roce sledování (celkové hodnocení Rumunska přesto nedosáhne na nejvyšší souhrnnou kategorii „Velmi pokročilý“ Status Index, neboť podmínky jsou u tohoto hodnocení přísnější než u jeho podsložek). V případě Management indexu, který hodnotí kvalitu vedení země, se Rumunsko po celou dobu sledování pohybuje ve druhé nejvyšší kategorii „Dobrý“. (BTI-Project: online¹⁷) Vidíme tedy, že rumunská demokracie se postupem času zkvalitňuje, i když ještě nedosahuje kvalit demokracií západních, které však v BTI-Indexu nenajdeme, protože se tento index nezabývá demokraciemi považovanými za dlouhodobě konsolidované. Rumunské skóre stoupalo ve sledovaném období sice mírně, ale stabilně a v posledním sledovaném rokem se již blížilo hranici kategorie vyhrazené pro státy, které sice ještě nejsou stoprocentně konsolidovanými demokraciemi, jejich problémy však nejsou nijak závažného charakteru.

V případě Freedom House indexu můžeme sledovat vývoj za celou dobu, které se tato práce věnuje a pokusit se určit události, které stály za výraznými změnami v hodnocení Rumunska. V roce 1989 se jednalo dle hodnocení o zcela nesvobodnou zemi (v obou oblastech hodnocení, tedy politických i občanských právech získalo Rumunsko nejhorší skóre sedm bodů), což není žádným překvapením vzhledem k tomu, že ke změnám došlo až na konci tohoto roku. V roce následujícím bylo Rumunsko stále hodnoceno jako „Nesvobodné“, skóre se však zlepšilo v případě politických práv o jeden bod, v případě práv občanských o body dva. V tomto roce se sice konaly v Rumunsku volby,

¹⁷ 2003: http://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2003/pdf/BTI_2003_Romania.pdf
2006: http://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2006/pdf/BTI_2006_Romania.pdf
2008: http://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2008/pdf/BTI_2008_Romania.pdf

drtivě v nich však zvítězila postkomunistická Fronta národní spásy (FSN). K posunu do kategorie „*Částečně svobodný*“ došlo v roce 1991, kdy Rumunsko obdrželo v obou kategoriích po pěti bodech. Tento posun je možné vnímat v souvislosti se schválením nové ústavy, která sice měla své mouchy, byla však posunem oproti stavu předcházejícímu. Poslední posun mezi kategoriemi, tedy mezi státy „*Svobodné*“ se konal v roce 1996, kdy v parlamentních volbách zvítězila Demokratická konvence Rumunska (CDR), která porazila postkomunisty a ve volbách prezidentských Emil Constantinescu, kandidát CDR, který porazil s minulým režimem spojeného Iona Iliesca. Mezi lety 1995 a 1996 se skóre v oblasti politických práv zlepšilo ze čtyřky na dvojku, zatímco skóre v oblasti občanských práv zůstalo na hodnotě tři. Jelikož do oblasti politických práv spadá volební proces a politická pluralita a participace, můžeme říci, že alternace moci, k níž ve volebním roce došlo, velkou měrou přispěla ke vstupu Rumunska mezi svobodné státy. O rok později, v roce 1997 se na dvojku posunulo i hodnocení v oblasti občanských práv a na těchto hodnotách zůstalo víceméně dodnes. (Freedom House: online¹⁸)

Freedom House index vnímám pro tuto práci jako méně vypovídající, neboť nepokrývá vývoj konsolidace demokracie tak dobře jako BTI-Index, který je o něco přísnější a podrobnější, není však dostupný pro celé časové období. Proto jsem přesvědčen, že je třeba dát oba indexy do souvislosti a pomocí jejich kombinace určit vývoj konsolidace demokracie v Rumunsku. Na Freedom House indexu jsme si ukázali důležité momenty devadesátých let a to, že měly na konsolidaci demokracie vliv, BTI-Index pak doplňuje vývoj po roce 2000, kdy Freedom House již vidí Rumunsko víceméně stabilně. Při pohledu na vývoj skóre a hodnocení v obou indexech můžeme prohlásit, že demokratická konsolidace Rumunska ve sledovaném čase postupovala vpřed, můžeme se tedy přesunout k identifikaci příčin a průběhu této konsolidace.

V teoretické části byly rozebrány čtyři fáze konsolidace demokracie podle Wolfganga Merkela. Pokusím se nyní určit, které události v Rumunsku nesou znaky těchto fází. Merkel u některých fází uvádí, v jakém pořadí k nim dochází. Při studiu rumunského případu můžeme vidět, že některé z těchto fází se mohou překrývat. Je třeba s Merkelem naprosto souhlasit, že konsolidace politické kultury je fází časově poslední a nejdéle trvající. Zároveň se jedná o fázi, která nebyla v Rumunsku ukončena, což lze prokázat

18

https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_Country_and_Territory_Ratings_and_Statutes_1972-2016.xls

například na korupci, která však není tématem této práce. Naopak jako první fázi Merkel uvádí konsolidaci institucionální, tedy sepsání nové či revizi staré ústavy. Tato fáze má v Rumunsku dva jasné body. Prvním z nich je ústava z roku 1991, která nabízela částečnou institucionální konsolidaci demokracie. Završením této fáze pak byla revize ústavy z roku 2003. V mezidobí mezi těmito dvěma roky pak můžeme vidět znaky, jež odpovídají zbylým dvěma fázím demokratické konsolidace. V případě reprezentativní konsolidace se jedná o odmítnutí spolupráce s PRM po volbách v roce 2000. Za završení této fáze můžeme pokládat další oslabování extrémně nacionalistických politických stran a to, že do vlády již nezasáhly. Identifikace behaviorální konsolidace je asi nejobtížnější, avšak za její nejvýraznější projev bych označil hornickou stávkou z roku 1999, při níž hrozilo násilí i výjimečný stav. Samotný fakt, že k této události došlo, byl pro některé autory (Ciobanu) důkazem, že demokratická konsolidace v určitých segmentech společnosti ještě dostatečně nepokročila. Důležitým momentem, který ukazuje na to, že v této události můžeme spatřovat alespoň zárodek behaviorální konsolidace však je dohoda, jež předešla tomu, aby násilí vůbec propuklo. Spolu s konsolidací politické kultury, která zdaleka nebyla dokončena, tak můžeme vidět, že v Rumunsku započaly všechny fáze konsolidace demokracie podle Merkela a nejméně dvě (institucionální a reprezentativní), spíše však tři, byly ukončeny.

Rumunsko se stalo členem Evropské unie společně s Bulharskem 1. ledna 2007. EU viděla v těchto zemích dost problémů, zejména pomalé tempo reforem, na to, aby nebyly zahrnuty do vlny rozšíření v roce 2004. Vstup se však podařilo dojednat v termínu o tři roky pozdějším a i když Unie trvala na dalším sledování vývoje některých oblastí (v případě Rumunska zejména vývoj soudního systému a boje proti korupci), lze prohlásit (tak jako to EU učinila v případě jiných států), že vstup země do Evropské unie je signálem završení demokratické konsolidace v dotyčné zemi. (www.europarl.europa.eu) Rumunsko prochází vývojem i po vstupu do EU, to však není tématem této práce. Vývoj, k němuž došlo mezi pádem komunismu v roce 1989 a vstupem země do EU v roce 2007, popsaný v této práci však ukazuje, že země se evropeizovala (ve sledovaných oblastech, například v míře korupce ne, nelze tedy evropeizaci považovat za úplnou) dostatečně na to, aby byla přijata do společenství, který má demokracii za jednu ze svých základních hodnot. Už to vypovídá mnoho o hloubce změn, k nimž v Rumunsku v průběhu osmnácti let došlo. Tyto změny, ač ne vždy jednoduché, zasáhly jak rumunskou politiku, která se oproti počátku devadesátých

let kultivovala, tak i rumunskou společnost, v níž oslabilo nacionalistické vypětí, které ji charakterizovalo po velmi dlouhou dobu. Oslabení tohoto nacionalismu se projevilo nejvíce ve dvou souvisejících oblastech. Jsou jimi přístup k národnostním menšinám, který prošel vývojem od silně nacionalistické rétoriky politických stran, jež byly součástí vlády, k vládnímu angažmá strany zastupující národnostní menšinu a přístup k extrémně nacionalistickým stranám, které se naopak z přijatelného koaličního partnera proměnily ve strany, které ostatní politické síly neberou v potaz. Vliv na tuto proměnu mělo i naléhání Evropské unie, která žádala strany účastníci se posledních voleb, které proběhly v období sledovaném v této práci, tedy v roce 2004, aby za žádných okolností netvořily koalici s extrémně nacionalistickou Stranou Velkého Rumunska (PRM), která v těchto volbách kandidovala. PRM se nakonec do parlamentu dostala, ve vládní koalici s ní však již nebylo ostatními stranami počítáno. (Decker, 2007: 441)

Evropská unie vydala o Rumunském (a Bulharském) postupu několik hodnotících zpráv. Ty, které se vyjadřovaly přímo ke vstupu země do unie (například Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania Evropské komise z roku 2006) hovoří sice opatrným jazykem a zmiňují oblasti, kde má Rumunsko ještě rezervy (zejména korupce a soudní reforma, tedy oblasti mimo téma této práce), říkají však, že je Rumunsko na vstup připravené. (Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania) Jako důkazy evropeizace Rumunska pod vlivem Evropské unie (a Rady Evropy) můžeme jmenovat výše zmíněný nátlak na nespolupráci s PRM po volbách (k níž skutečně nedošlo), změny v textu revidované ústavy z roku 2003 (poznámky sice poskytla Benátská komise, tedy orgán Rady Evropy, ale byly zaměřené na kompatibilitu s právem Evropské unie), diskuzi o zákonu o statusu národnostních menšin. Během první poloviny devadesátých let došlo ke schválení několika norem, které umožnily Rumunsku vstoupit do Rady Evropy. Spolupráce v bodech zmíněných výše pak byla jedním z faktorů ve finále umožňujících vstup i do Evropské unie. V mnoha případech se (zejména v případě vstupu do Rady Evropy, k němuž došlo vcelku záhy po pádu komunistického režimu) jednalo o evropeizaci shora. U té je třeba se ještě na chvíli zastavit. Docházelo k ní totiž přijetím zákona či jiné regulace a tento zákon až zpětně ovlivnil rumunskou společnost. Typickým příkladem zde může být vztah k menšinám, kdy například ve volbách v roce 2000 získala ještě extrémně nacionalistická PRM okolo 20 % hlasů, tedy dost významnou podporu veřejnosti. Nicméně ani vítězná komunistická PSD s extremisty neutvořila koalici, čímž rumunské společnosti dala

najevo, že politické strany tohoto ražení do demokratického státu nepatří. Často však k této evropeizaci shora docházelo nepřímou, kdy ani společnost, ani politici neměli zájem o změnu, nicméně tato změna byla schválena s cílem splnit některé požadavky evropských institucí pro bližší spolupráci. I tato nechtěná změna „naoko“ však nakonec zanechala ve společnosti otisk a splnila tak svůj účel.

Postavení menšin prošlo významnou změnou a to nejen v přístupu k politickým stranám těchto menšin, které, jak bylo popsáno výše, se dostaly do vlády, a to i s PSD, která dříve vládla (pod jiným názvem) s extrémně nacionalistickými PRM, PUNR a PSM, ale i v rovině institucionální. Po revizi ústavy v roce 2003 tato ústava nově zaručovala národnostním menšinám právo používat vlastní jazyk i v komunikaci s úřady. V původním návrhu to mělo být možné v oblastech, kde žije alespoň 20 % příslušníků dané národnostní menšiny, po výtkách Benátské komise k této hranici byl text změněn a konkrétní hranice byla vynechána. I v tom můžeme vidět vliv evropských institucí na konsolidaci rumunské demokracie, jelikož jazyková práva národnostních menšin by nebyla taková, jaká jsou, pokud by ústava zůstala u původní formulace, jež byla navrhována. V roce 2004 pak proběhla diskuze o znění zákona o statusu národnostních menšin. Přestože tento zákon nakonec schválen nebyl, nelze jeho odmítnutí považovat za výraz přetrvávajícího odporu většinové společnosti vůči národnostním menšinám. Vzhledem k tomu, že odpůrci návrhu zákona o statusu menšin v Rumunsku nebyli pouze na straně zástupců majoritního obyvatelstva, ale široká škála námitek se objevovala i ze stran zástupců etnických menšin, nelze nepřijetí návrhu označit za projev přetrvávající netolerance vůči národnostním menšinám, ale spíše za výsledek demokratického procesu, v němž jsou menšiny považovány za rovnocenné partnery k dialogu. Zároveň můžeme vidět i roli Evropské unie v zahájení debaty o tomto zákonu jako takové. Celkově lze tedy říci, že postavení národnostních menšin v Rumunsku se v období od roku 1989 do vstupu země do Evropské unie v roce 2007 výrazně zlepšilo, a to institucionálně (změna ústavy, diskuze o zákonu o statusu menšin) i prakticky (přijetí menšinové strany do vlády, naslouchání jejich hlasu v diskuzi o zmíněném zákonu).

Naproti tomu extrémně nacionalistické politické strany své postavení víceméně ztratily. Zde nešlo o ztráty v institucionální rovině, kde pro tyto strany platí stejná pravidla jako pro strany ostatní. Jejich největší ztráty jsou v rovině praktické, v tom, že již nejsou ostatními politickými stranami bráni jako relevantní partneři a naopak je vystřídaly strany zastupující národnostní menšiny (zejména se jedná o maďarskou UDMR).

Vidíme tedy, že postavení národnostních menšin i extrémně nacionalistických politických stran se změnilo dle očekávání z úvodu. Také jsem ukázal, že Rumunsko v mnoha případech reagovalo na nátlak Evropské unie a změnilo plánovaný kurz tak, aby se co nejvíce přiblížil oficiálnímu kurzu EU a umožnil tak rumunský vstup do tohoto společenství. Potvrdila se tak i třetí hypotéza, že vidina vstupu do Evropské unie měla vliv na konsolidaci rumunské demokracie a jednalo se o vliv pozitivní. Přestože Rumunsko do unie vstupovalo s některými výtkami a některé z nich nadále přetrvávají, jednalo se v roce 2007 o stát s dostatečně konsolidovanou demokracií, kterému se podařilo vstupu do EU dosáhnout.

Summary

The main aim of this paper was to examine influence of possible Romanian accession into the EU on its democratic consolidation. Main hypotheses of the paper was that this possibility has influenced democracy in Romania towards better consolidation, additional hypotheses being that the position of national minorities in Romania improved and that the position of extreme nationalist parties has become worse. All of the hypotheses were proved even though the influence of the EU was sometimes indirect. Romanian politicians have adopted laws that made Romania more democratic only to fulfil EU's conditions of accession mostly out of economical motivations. The adoption of these laws helped to consolidate Romanian democracy despite original motivation being different.

Literatura a zdroje

Literatura

BERNAUER, Julian a Daniel BOCHSLER. Electoral entry and success of ethnic minority parties in central and eastern Europe: A hierarchical selection model. *Electoral Studies*. 2011, **30**(4), 738-755.

BOAMFĂ, Ionel. Orientation of the Voters in the Presidential Elections in Romania 1990-2009. *Forum geografic*. 2011, **X**(2), 387-398. DOI: 10.5775/fg.2067-4635.2011.041.d. ISSN 1583-1523. Dostupné také z: <http://forumgeografic.ro/2011/1177/>

BRŠŤÁKOVÁ, Pavlína a Jakub ŠEDO. Pozice rumunského prezidenta v ústavě a v praxi po roce 1989. *Politologická revue*. 2009, **15**(2), 23-47.

BRŠŤÁKOVÁ, Pavlína a Otto EIBL. Proměny volební podpory etnických stran v Rumunsku. *European Electoral Studies*. 2010, **5**(1), 87-110.

BRUBAKER, Rogers. *Nationalist politics and everyday ethnicity in a Transylvanian town*. Princeton: Princeton University Press, 2008. ISBN 0-691-12834-0.

CAREY, Henry F. (ed.). *Romania since 1989: politics, economics, and society*. Lanham: Lexington Books, c2004. ISBN 0-7391-0592-2.

CARP, Radu a Andra Karla SIENERTH. Decentralization in Romania: A Constant Failed Reform Under Scrutiny from the Constitutional Limits Perspective. *Jurisprudence*. 2015, **21**(4), 1208-. DOI: 10.13165/JUR-14-21-4-14. ISSN 2029-2058. Dostupné také z: <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4024>

CINPOEȘ, Radu. *Nationalism and identity in Romania: a history of extreme politics from the birth of the state to EU accession*. London: Tauris Academic Studies, 2010. ISBN 9781848851665.

CIOBANU, Monica. Romania's Travails with Democracy and Accession to the European Union. *Europe-Asia Studies*. 2008, **59**(8), 1429-1450. ISSN 1465-3427. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/20451461>

DANČÁK, Břetislav, Petr FIALA a Vít HLOUŠEK (eds.). *Evropeizace: nové téma politologického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005. ISBN 80-210-3865-9.

DECKER, Christopher D. The Use of Cultural Autonomy to Prevent Conflict and Meet the Copenhagen Criteria: The Case of Romania. *Ethnopolitics* [online]. 2007,

6(3), 437-450 [cit. 2017-04-13]. DOI: 10.1080/17449050701487454. ISSN 1744-9057. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17449050701487454>

DIMULESCU, Valentina-Andreea. PRESIDENTIAL IMPEACHMENT IN SEMI-PRESIDENTIAL SYSTEMS: Case Study: Romania 2007. *Europolis*. 2010, 4(1), 101-132.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. *Evropeizace veřejné sféry*. Praha: C.H.Beck, 2010. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-193-2.

FESNIC F. Radical Nationalism East and West: Romania and France. Conference Papers -- American Political Science Association [serial on the Internet]. (2004, Sep 2), [cited August 29, 2016]; 1-28. Available from: Political Science Complete.

FRANCKX, Nicolas. *The Hungarian minority of Transylvania: a first assessment of the transition period 1990-2007*. Frankfurt am Main: Lang, 2012. Prager Schriften zur Zeitgeschichte und zum Zeitgeschehen. ISBN 978-3-631-61686-4.

GALLAGHER, Tom. Theft of a nation: Romania since communism. London: Hurst & Co., c2005. ISBN 1-85065-717-3.

GROSS, Peter, Vladimir TISMANEANU a Alina MUNGIU-PIPPIDI. THE END OF POSTCOMMUNISM IN ROMANIA. *Journal of Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2005, 16(2), 146-162. ISSN 10455736. Dostupné také z: <https://search.proquest.com/docview/195548290?accountid=15618>

HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3192-6.

HLOUŠEK, Vít. *Presidents above parties?: presidents in Central and Eastern Europe, their formal competencies and informal power*. Brno: Masaryk University, Faculty of Social Studies, International Institute of Political Science, 2013. ISBN 978-80-210-6687-8.

IANCU, Ioana a Delia Cristina BALABAN. RELIGION AND POLITICAL COMMUNICATION DURING ELECTIONS IN ROMANIA. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2009, 8(24), 151-167.

KOEV D. THE DETERMINANTS OF ETHNIC MINORITY PARTY FORMATION AND SUCCESS IN EUROPE. Conference Papers -- Southern Political Science Association [serial on the Internet]. (2016, Jan), [cited August 29, 2016]; 1-43. Available from: Political Science Complete.

LINZ, Juan J. a Alfred C. STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. ISBN 0-8018-5158-0.

LOY, Alexandra-Cristina. THE EUROPEANIZATION OF POLITICAL PARTIES IN CEE: THE INFLUENCE OF THE PARTY OF EUROPEAN SOCIALISTS UPON THE SOCIAL DEMOCRATIC PARTY IN ROMANIA BETWEEN 1990- 2005. *Analele Universității din Oradea. Relații Internationale și Studii Europene (RISE)*. 2015, 7(1), 121-135.

MERKEL, Wolfgang. Embedded and defective democracies. *Democratization* [online]. 2004, 11(5), 33-58 [cit. 2016-08-29]. DOI: 10.1080/13510340412331304598. ISSN 1351-0347.

Dostupné

z:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13510340412331304598>

MERKEL, Wolfgang. Plausible Theory, Unexpected Results: The Rapid Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe. *Internationale Politik und Gesellschaft*. 2008, 11(2), 11-29.

NIKOLOVA, Pavlina. NEGOTIATING FOR EU MEMBERSHIP? THE CASE OF BULGARIA AND ROMANIA. *Croatian yearbook of European law & policy*. 2006, 2(2), 393-412.

PRIDHAM, Geoffrey a Tom GALLAGHER. *Experimenting with democracy: regime change in the Balkans*. London: Routledge, 2000. Routledge studies of societies in transition. ISBN 0-415-18726-5.

RACOVITĂ, Mihaela. Europeanization and Effective Democracy in Romania and Bulgaria. *Romanian Journal of Political Sciences*. 10(1), 28-49.

ROPER, Steven D. Is There an Economic Basis for Post-communist voting Evidence from Romanian Elections 1992-2000. *East European Quarterly*. 2003, 37(1), 85-100. ISSN 0012-8449.

ROPER, Steven D. *Romania: the unfinished revolution* [online]. Amsterdam: Harwood Academic, 2000 [cit. 2016-08-29]. Postcommunist states and nations. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10101285>

STAN, Lavinia a Lucian TURCESCU. *Religion and politics in post-communist Romania*. Oxford: Oxford University Press, 2007. Religion and global politics series. ISBN 978-0-19-530853-2. Dostupné také z: <http://www.loc.gov/catdir/toc/ecip075/2006037206.html>

SZÖCSIK, Edina. The EU Accession Criteria in the Field of Minority Protection and the Demands of Ethnic Minority Parties. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. 2013, **11**(2), 104-127.

TANASESCU, Gabriela. "Constitution Of Romania And The Functional Balance Of Semi-Presidentialism." *Revista De Stiinte Politice* 44 (2014): 51-61. *Political Science Complete*. Web. 29 Aug. 2016.

Zdroje

BTI-Index.org

CIA World Factbook 1991

CIA World Factbook 2000

CIA World Factbook 2011

Freedomhouse.org

Hodnocení Benátské komise

Hodnocení návrhu revize rumunské ústavy

- 169/2001_rou z 9. června 2002 (pro účely citací v textu „A“)
- 169/2001 z 22. října 2002 („B“)
- 169/2001 z 18. března 2003 („C“)

Hodnocení návrhu zákona o statusu národnostních menšin žijících v Rumunsku

- 345/2005 z 25. října 2005 („D“)

Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania, Evropská komise, 2006

NATO Press Release M-1 (97)81 (<http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>)

Návrh zákona o statutu národních menšin žijících v Rumunsku - <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.pdf?type=pdf&serial=1131546546218>

Parliamentary Assembly Recommendation 1521 (2001), Council of Europe

Rumunská ústava 1991

Rumunská ústava 2003

Webová stránka Evropské komise - <https://ec.europa.eu>

Webová stránka Benátské komise - <http://www.venice.coe.int>